

Orhan Gazi'nin oğlu ve Osman Gazi'nin torunu olan Süleyman Paşa¹⁷⁶(1316-1357)'nin Gerede'de birçok hayır eseri bulunmaktaydı.¹⁷⁷

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde yapılan bir çalışma sonrasında Bolu fihristinde (2329) Gerede-Dörtdivan-Yeniçağa (Reşadiye) başlığı altında 117 vakıf tespit edilmiştir.¹⁷⁸

Temettuat defterlerinde kayıtlı 18. yüzyıl sonlarıyla 19. yüzyıl ortalarına kadar yaşamış olan *Şeyh Hacı Halil Efendi*¹⁷⁹ ve Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşlarından *Hacı Maksut zade Ahmet Ağa*¹⁸⁰ vakıfları kayda değer bulunmaktadır.¹⁸¹

Vakıf kurma geleneğinin Gerede'de Osmanlıların son dönemlerinde bile devam ettiği görülmektedir.¹⁸²

9.2.2. Temettuat Defterlerinde Vakıf ve Temettuat Defterlerine Göre Gerede Cami ve Dükkân Vakıf ve Mütevellileri ile Bu Vakıfları Kullananlar

Gerede Temettuat Defterleri'nde sadece cami ve dükkân vakıflarına rastlanmıştır. Şehir merkezinde kurulmuş vakıflarda hizmet veren görevliler tevliyet (mütevellilik) ve şeyhlik şeklinde geçmektedir. Vakıf işlerini yürütmek için mütevelliler tayin edilmiştir. Tevliyet, vakfa bir kimseyi görevlendirmenin adıdır.¹⁸³

Tespit edebildiğimiz Gerede cami ve dükkân vakıf ve mütevellileri ile bu vakıfları kullananlar şunlardır:

176 Kenan Ziya Taş, Süleyman Paşa vakıflarıyla ilgili aynen şunları yazmaktadır:

“İmâmet ve hitâbete vakıflar: Gerede'de Kuruöyük köyünde 199 akça geliri olan yer Yusuf Fakih'in atası Ahi Demirci tarafından imamet için vakfedilmiştir. Gerede'de Basat (Bu divan Haşat olabilir.) divanında 261 akçalık yer, imamet için vakıftır. Süleyman Paşa nişanı vardır. Gerede'de İmirce köyünde 354 akçalık yer, imamet için vakıftır. Orhan Beg ve Süleyman Paşa nişanı vardır.”

“Köprüye ve kervansaraya vakıflar: Gerede'de Kayı divanında 330 akçalık yer, köprüye meşruttur. Süleyman Paşa nişanı vardır.” (Taş, agm, s.370)

“Evlada vakıflar: Gerede Sopran divanında 283 akçalık yer, Amiz Şeyh evladına vakıftır. Süleyman Paşa nişanı bulunmaktadır. Gerede'de Oyuk divanında 259 akça geliri olan Halil Danişmed'in yeri evladına vakıftır. Süleyman Paşa zamanından vakıf olup Murad Han berat vermiştir.”(Taş, agm, s.371)

“Ciheti açıkça belli olmayan vakıflar: Gerede'de Sopran divanında 268 akçalık Süleyman Danişmendoğlu Hacı Mahmud yeri, vakıftır. Süleyman Paşa nişanı vardır. Gerede'de Oyuk divanında 277 akçalık yeri, Süleyman Paşa zamanından vakıftır. Gerede'de Kiras divanında 288 akçalık yer, vakıftır. Süleyman Paşa nişanı vardır.” (Taş, agm, s.372)

177 Konukçu, agm, s.63.

178 Fatih Erkoçoğlu, *Gerede'de Osmanlı'dan Kalma Vakıflar ve Tarihi Eserler*, Geçmişten Günümüze Gerede, Gerede, 2000, s.82.

179 *Hacı Halil Efendi (Gerede'li)* türbe-i latifinin levazımı için Maliye Nazırı Ahmet Muhtar Paşa'nın 25 Şaban 1272 (m.1855) tarihli nukûd vakfı; vakfiyenin Arap harfleriyle yazılmış olan metni, 582 numaralı defterin 348. sahifesi, 254. sırasında kayıtlı bulunmaktadır. Vakfiyeden anlaşıldığına göre Ahmet Muhtar Paşa tarafından yaptırılan bu türbenin bir kısım ihtiyaçlarının giderilmesi için on bin beş yüz kuruş vakfedilmiştir. (Erkoçoğlu, agm, s.82) Vakıf şartlarına göre bu para vakfının yıllık gelirinden 300 gurusun türbe hizmetlerinin görülebilmesi; her yıl Rebiülevvel ayının 12. gecesi tekkede mevlit okunması ve menkibe anlatılması; bunlar yapılırken gerekli levazımın temin edilebilmesi için 500 gurusu ayrılması; vakfın tevliyet vazifesinin yürütülebilmesi için mütevelliyeye yıllık 60 gurusu tahsis edilmesi gerekmekteydi. Ayrıca vakfın gelirlerinin bir kısmıyla her gece tekkeyi aydınlatmak amacıyla tedarik edilen iki kandil için yıllık 24 vukıyye revgan-ı zeyt satın alınacaktı. Bunların dışında tekkeye Evkaf Nezareti tarafından 500 gurusu yemek masrafı ayrılmıştı. Bk. Fahri Maden, *Geredeli Halil Efendi ve Geredevilik*, Gerkav, S.16, Haziran 2011, s.13.

180 Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşlarından *Hacı Maksut zade Ahmet Ağa*'nın 18 Zilkade 1310 (m.1892) tarihli cami-i şerif ve medresesi vakfı. (Erkoçoğlu, agm, s.85)

181 Bu yüzyılda diğer bir vakıf Kastamonu vilayeti dahilinde Bolu sancağına tâbi Gerede kazasında *el-Hac Hüseyin Fikri Efendi İbn el-Hac İbrahim Ağa*'nın 18 Recep 1309 (m. 1891) tarihli vakfı. (Erkoçoğlu, agm, s.83)

182 V.G.M. 608/I numaralı defterin 2. sayfa 3. sırası, vakfiye no: 3403. Gerede'de “Ramazan Ağa bin Hüseyin Berberzâde Vakfı”na ait 1325 tarihli vakfiye buna bir örnektir. Mengen nahiyesinin Akvran karyesinde adı geçen hayırseverin karyedeki cami hatibine ve fukaraya vakfiyede belirtilen miktarlarda para verilmesi istenmektedir.

183 Nazif Öztürk, “Mütevelli”, DİA, XXXII, İstanbul 2006, s.217.

1. “Yıldırım Bâyezîd Hân Câmî’-i Kebîr¹⁸⁴ Vakfı ve Kitirler Câmî’-i Şerîfi vakf dükkânında” Demirciler Mahallesi’nden Hayraca Ahmedoğlu Ahmed bin Ahmed, Kitirler Mahallesi’nden Etmekçi Osman ma’rifetiyle, senelik 12 kuruş kira ile iskân etmektedir.
2. “Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân Câmî’-i Şerîfinde imâmet ve hitâbetine meşrût bâ-berât-ı âlî Kemaleddin ve Sadrüddin Vakıfları”: Aynı caminin imamı, İmam Hâfız-zâde Mustafa Efendi’nin buğday hasılatı 300 kuruş, arpa hasılatı 525 kuruş, kaplıca hasılatı 228 kuruş olmak üzere toplam 1053 kuruştur. Ayrıca “vakf-ı mezkûr musakkafâtından¹⁸⁵ senevî vazîfesinden bir senede ahz edegeldiği bedel-i icarı 15 guruş”tur.
3. Tekye Cami¹⁸⁶ Şerif Vakıf Dükkânı: Demirciler Mahallesi’nde 4 demirci, 30’ar kuruş kira vererek iskân etmektedir. Bunlar demirci esnafı Demircioğlu Süleyman bin Mehmed, Demirci Mehmed bin Ömer, Demircioğlu Kara Mehmed ile demirci halifesi Çerkezoğlu Emin bin Ahmed’dir.
4. Orta Mahallesi 12. hanede mukim Mirkelâmoğlu Hacı Hâfız Süleyman bin Emin, Kitirler Mahallesi ahalisinden Yıldırım (Bâyezîd) Hân Câmî’-i Şerîfi’ne meşrûta mütevellîsi olduğu Hacı Mustafa’nın vakıf dükkânında 50 kuruş kira bedeli ile iskân etmektedir.
5. Cami-i Kebir’e meşrût Sevriller Mahallesi ahalisinden Kâtiboğlu Mehmed Efendi’nin Vakıf Dükkânı: Orta Mahalle’den kasap esnafı Çakmakçıoğlu Halil bin İbrahim, 55 kuruş senelik kira bedeliyle iskân etmektedir.
6. Kitirler Mahallesi ahalisinden Camii Kebir’e meşrût ecdâd-ı vakıfdan mütevellisi olduğu vakf dükkânında, Orta Mahalle’den bakkal esnafı olan Yabanabadlıoğlu Hacı Veli bin Hüseyin senelik 60 kuruş kira bedeli ile iskân etmektedir.
7. Orta Mahalle’de Kürsî Vakfı Dükkânı: Müderrisîn-i Kirâm’dan Hasan Efendi bin İsa’nın bu vakıftan 65 kuruş senelik kira geliri belirlenmiştir.
8. Meral-oğlu Emin’in Vakf Dükkânı: Demirciler Mahallesi’nde 85. hanede mukim ve çilingir taifesinden olan Tobralıoğlu Ömer bin Mustafa, senelik 15 kuruş bedelle iskân etmektedir.
9. Bâ-berât-ı âlîşân mutasarrıfı olduğu İsa Bey Vakfı’ndan evlâdına, meşrût hâsılat-ı senevî 8 keyl hinta, 48 kuruş (Orta Mahalle’den Hamidoğlu Ahmed bin Mehmed Der-aliyye’de talebe) elde etmiştir.
10. Kabiller Mahallesi (Cami)¹⁸⁷ müezzinliğe meşrûta vakıf dükkânından Ömer Efendioğlu Molla Ahmed bin Ömer 22.5 kuruş kira almaktadır.
11. “Sofular karyesi ahalisinden Oruçoğlu Mustafa nâm kimesnenin vakf dükkânında Sevriller Mahallesi 66. hanesinde mukim Eskici Mahmudoğlu Veli bin Mahmud, otuz guruş icar ile” iskân etmektedir.

184 1910 senesinde yeniden yapılmış olan bu cami 1944 depreminde yıkılmıştır. Cami 1947 senesinde yeniden yapılmıştır. Bk. Erkoçoğlu, agm, s.86.

185 Müsakkafat; üstü örtülü, tavanlı ev, dükkân ve emsali gayrimenkuller hakkında kullanılan bir tabirdir. Vakıf yerlerinden binalı olanlara “müsakkafat-ı mevkufe” denilirdi. (Bk. Pakalın, age, C.II, s.626)

186 Tekye Cami, Aşağı Tekke Cami olarak da anılmaktadır. Caminin yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 15. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir. 1 Şubat 1944 Büyük Gerede Depremi’nde yıkılan bu cami halk tarafından aslına uygun olarak yeniden inşa edilmiştir. (Bk. Özdemir İnce, *Sevriller (Aşağı Tekke) Camii ve Türbesi*, S.9, Gerkav, Haziran 2004, s.25)

187 Kabiller Mahallesi Camii Yukarı Tekke Cami olarak da tanınmıştır. Gerede’nin Dere Yolu Sokağı’nda yer alan bu cami 1240 H. 1824 M. yılında ahşap olarak yapılmıştır. (Bk. Gökoğlu, agm, s.21)

12. Kitiirler Mahallesi ahalisinden müteveffâ Hacı Mustafa Bey vakf kahve dükkânında, Seville Mahallesi'nden Emir Ahmedoğlu Mustafa ibn Ahmed kahveci esnafı olarak senelik 60 kuruş kira ile faaliyet göstermektedir.
13. Demirciler Mahallesi Cami Şerifi Vakıf Dükkânı: Kalaycı esnafından olan Cuded oğlu Halil senelik 40 kuruş kira vermektedir.
14. Sultan Yıldırım mütevellisi bulunan Kitiirler Mahallesi ahalisinden Hacı Mustafa'nın vakıf dükkânında Orta Mahalle'den berber esnafı Yanmışoğlu Durmuş bin Hasan yine aynı mahalleden duhancı esnafı Kara Ayvaroğlu Mehmed bin Ahmed de 50 kuruş senelik bedelle burada iskân etmektedir.
15. Camii Kebir'e meşrût Kitiirler Mahallesi ahalisinden Hacı Mustafa'nın vakıf dükkânına, Orta Mahalle'den bakkal esnafı Çulçalıoğlu Salih bin Salih, 50 kuruş kira ödemektedir.
16. Cami Kebir imamı Kitiirler Mahallesi ahalisinden Hafız Mustafa'nın vakıf dükkânında Orta Mahalle'den kasab esnafı Deli İbrahimoğlu İbrahim bin İbrahim, 30 kuruş kira bedel ile kazanç temin etmektedir.
17. Kitiirler Mahallesi ahalisinden Hacı Mütevellî'nin vakıf dükkânında Orta Mahalle'den ekmekçi Kolubeşoğlu Ali bin Hüseyin, 160 kuruş senelik kira vermektedir.
18. Bâ-berât-ı âlişân mutasarrıf olduğu Kâbiller Cami Şerifi'nin imametine meşrût sûk-ı sultânide vâki 2 kıt'a kalaycı ve kuyumcu dükkânları: Senelik kirası 30 kuruş olup Kabiller Mahallesi'nden mahallenin imamı Ali Yazıcıoğlu Mustafa Efendi bin Hasan tarafından kullanılmaktadır.
19. "Bâ-hüccet-i şer'î mütevellisi olduğu *kervansaray* tabir olunur hân ve on altı adet dükkân": Kitiirler Mahallesi'nden hancı Nalbandoğlu Hacı Mustafa bin Hacı İbrahim'in kullandığı bu mülklerin kira bedeli 1400 kuruş olup bu kiradan "vezâif'e verdiğı ber-mûceb-i şart-ı vakıf" karşılığı 36 kuruş düşölerek 1364 kuruş gösterilmiştir.
20. Demirciler Mahallesi ahalisinden Sert Alioğlu Mustafa'nın Vakıf Dükkânı: Seville Mahallesi debbağ esnaflarından Çınaroğlu Mehmed ibn Ali, bu dükkânda 15 kuruş senelik kira karşılığında faaliyet göstermektedir.
21. Bâ-berât-ı âlişân ber-vech-i meşrût mutasarrıf olduğu Yahya Bey vakfından Kitiirler Mahallesi'nden Yaylakluoğlu Hacı İbrahim bin Ali'nin 6 kuruş hasılatı vardır.
22. Camî'-i Kebîr müezzini Hâfız Ahmed bin Ömer "Bâ-berât-ı âlişân mutasarrıf olduğu camî'-i şerîfin mü'ezzinliğine meşrûta olarak mütevellileri yedinden senevî alageldiğı vazîfe-i mu'ayyinesi 50 guruş" tur.

Vakıf gelirlerinin önemli bir kısmı imam, müezzin, şeyh, müderris gibi görevlilere verilmiştir. Kayıtlarda vakıfların daha ziyade vazifeye meşrut olduğu görölmektedir. Evlâdiyete meşrut vakıflardan elde edilen gelirler de söz konusu olmaktadır.

Vakıf kurucularının menkul ve gayrimenkullerini, genelde camilerin bakım ve onarımı ile birlikte bu mabetlerdeki birtakım görevlilerin maaşlarının ödenmesi için vakfettikleri anlaşılmaktadır.

Bu vakıfların kuruluş amaçları incelendiğinde Osmanlı Devleti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında görölen izlerin bugün bile devam ettiğı görölmektedir.

E. Ulaşım

Günümüzde olduğu gibi yüzyıllar öncesinde de yolların seçiminde zaman faktörünün büyük rol oynadığı görülmüştür.

Anadolu’da zaman içerisinde farklı yollar kullanılmış ancak ticari hareketliliğin artması sonucu en kısa yolun bulunulmasına çalışılmıştır. **“Osmanlıların ilk devirlerinde ve hatta Bizans ve Roma devirlerinde de var olan bir cadde yeniden canlandı. Söz konusu yol İzmit’ten başlayarak Sapanca üzerinden Geyve’ye giden cadde ile Göynük-Mudurnu-Bolu ve Gerede üzerinden geçen eski Osmanlı Karadeniz caddesinin birleştiği yol idi. Bu yol mahalli tali yollarla Merzifon, Niksar ve oradan da Erzurum’a ulaşıyordu.**¹⁸⁸

Asya-Avrupa ana ticaret yolunu Karadeniz’e bağlayan en önemli bağlantılardan biri olan Gerede-Sinop kervan yolu Gerede’nin önemli bir ulaşım ve ticaret merkezi olmasını sağlamıştır.

Osmanlılar Dönemi’nde Rumeli ve Anadolu birtakım kollara taksim edilmişti. Bu durum, iç düzen ve emniyetin sağlanması ve ekonomik bakımından çok önemliydi. Bir yol ve güzergâh üzerinde bulunan kasaba ve şehirlere “kol” ayrılırdı. Bu ayırma, bir nevi coğrafi taksimatı da ortaya koyuyordu. XVI. yüzyılda İstanbul’un Anadolu ile irtibatını temin eden yolların ilk durağı Üsküdar idi. Buradan hareketle:

A) Sağ kol: Gebze- İzmit ve oradan Lefke (Osmaneli)- Söğüt- Eskişehir- Bolvadin- Akşehir- Konya- Ereğli- Ulukışla- Gülek Boğazı- Çakıd-Adana- Kurt Kulağı-Payas güzergâhından devam ederdi.

B) Sol kol: Gebze-İzmit ve oradan Düzce- Bolu- Koçhisar- Tosya- Hacı Hamza- Merzifon- Niksar- Şebinkarahisar- Bayburt- Tercan- Erzurum- Kars üzerinden geçerek İran’a kadar uzanırdı.

C) Orta kol: Üsküdar’dan başlar, buradan Gebze ve İzmit’e oradan Sabanca- Geyve ve Göynük, buradan da Bolu-Gerede-Tosya- Hacı Hamza, oradan Amasya- Tokat- Sivas- Malatya- Harput- Diyarbakır ve Musul üzerinden Bağdat’a ulaşmaktadır.¹⁸⁹

Gerede, orta kol üzerinde bulunmaktadır.

IV. Murad 1638 Bağdat Seferi’nden dönerken Orta Kol’dan İstanbul’a ulaşmış Sadrazam Kara Mustafa Paşa’yı da kuzey yolu güzergâhından göndermiştir. Sadrazam bu yolu kullanarak Gerede ve Çağa’dan sonra Mudurnu’da konaklamıştır.

XIV. ve XVIII. yüzyıllar arasında Osmanlı İmparatorluğu’nun ana yollarından biri olan İstanbul-İzmit-Bolu-Tosya-Merzifon-Sivas-Malatya-Diyarbakır istikametinden Anadolu Sol kolunun Gerede-Bayındır-Çerkeş-Atkaracalar kesimi başlıca menzillerden¹⁹⁰ idi.^{191(*)}

19. yüzyıla gelindiğinde Anadolu’nun birçok şehrinde nüfus hareketliliğinin devam ettiği görülmektedir. İpek Yolu olarak bilinen ve Anadolu’nun başlıca ticaret yollarından olan Erzurum yolu yüzyıl başlarında bile önemini korumaktadır. İzmit-Bolu-Gerede-Tosya-Amasya-Tokat üzerinden İstanbul’a, Ankara ve Afyon üzerinden İzmir’e bağlantısı olan bu yolu, sayıları binlere ulaşan kervanlar ve yolcular kullanmaktadırlar. (Bk. harita 2)

¹⁸⁸ Mehmet Ekincikli, Temettüat Defterlerine Göre 1261 (1844) Mudurnu Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısı, İÜ, SBE, Türk İktisat Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995, s.3.

¹⁸⁹ M. Hüdayi Şentürk, “Tanzimat Devrine Kadar Osmanlı Devleti’nin Ulaşım Teşkilâtı ve Yol Sistemine Genel Bir Bakış”, Türkler, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.908-909

¹⁹⁰ Menzil, kervanların ve posta tatarlarının indikleri ve at değiştirdikleri, yahut geceyi geçirmek üzere konakladıkları bina ve han yerinde bir tabirdir. Sefer halinde bulunan askerin yiyeceklerini temin ve tedarik etmek ve bedeli mukabilinde zahire alınmak üzere menziller teşkil olunur ve bu işler “menzil emini” adlı memurlar tarafından görüldü.” (Bk. Pakalın, age, C. II, s.479) Sahillioğlu da menzili şöyle açıklamaktadır: “Menzil, yol güzergâhında ordunun konaklayabileceği genişlikte, günlük yürüyüş takatine uygun ve yeterli miktarda su bulunan konaklama yerleridir.” (Geniş bilgi için bk; Halil Sahillioğlu, “ IV. Murad’ın Bağdat Seferi Menzilnamesi” T.T.K. Belgeler, II, Ankara, 1967, s.1)

Bu dönemde Gerede'nin demografik yapısı üzerine çalışma yapan bir yazarımız, ¹⁹² şunları dile getirmektedir: *"...Gerede, Avrupa'yı İran ve Hindistan'a bağlayan tarihî İpek Yolu üzerinde bulunmaktadır. Döneminde kervanların konakladığı bir yer olması dolayısıyla, halkın geçimini sağlamada önemli bir etken olmuştur. Bu da Gerede'den büyük şehirlere göçü önlemiştir, denilebilir. Bunu XIX. yüzyıl ortalarında Gerede'de hanların çokluğundan da öğrenebilmekteyiz. Nitekim İpek Yolu üzerinde bulunan Sivas'ta 18 han varken Gerede'de hemen aynı yıllarda han sayısı 20'yi geçmektedir. Özellikle, Hint ticaret yolunun Gerede'den geçmesi sebebiyle elde edilen büyük gelir, şehir nüfusunu beslemeye kâfi geliyordu denilebilir."*

Bir başka yazarımız, konu ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: *"Gerede'den doğuya Çankırı istikametine doğru giden ve bugün hâlâ dereler üzerinde kesme taşı köprü ayağı kalıntıları, kaldırım döşeli yol kalıntıları, yine yıkık han (*) kalıntıları, bilinen tarihî izlerdir. Tarihî İpek Yolunun varlığı Gerede'de ekonominin ne derecede önemli olduğunu göstergesidir."*¹⁹³ Ancak yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren başta Erzurum ve Tokat olmak üzere ticaret yolu üzerindeki şehir ve kasabaların nüfuslarında büyük düşüşler görülmeye başlanmıştır. Bunun nedeni Batı'nın içinde bulunduğu sanayileşme hareketidir.¹⁹⁴

Diğer taraftan yol üzerinde, köy ve şehirlerde yolcuların geceleme için kullanılan hanlarda kısa süreli kiralamaların daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹⁵

¹⁹¹ Ünal Özdemir- Güzin Kantürkyiğit, "Değişen Fonksiyonel Özellikleri açısından Safranbolu Cinci Hanı", Yükselen İpek Yolu, Cilt I, İpek Yolunda Ekonomi ve Turizm, Editör: Fahri Atasoy, Ankara, 2016, s.270.

(*) Gerede Menzilhânesi için şu bilgiler verilmiştir: "Anadolu Eyaleti sınırları içinde yer alan Bolu Sancağı'na tâbi Bolu Kazâsı'nda hizmet veren menzilhâne, Üsküdar'a 73 saat (415 km) uzaklıktadır. Gerede Menzilhânesi'nin Bayındır'a 9, Bolu'ya ise 12 saat olmak üzere, iki kolu vardır. Her iki tarafa da düzenli olarak beygir verildiği görülen menzilhânenin hizmet verdiği yolun toplam mesafesi 21 saattir (119 km)". (Bk. Cemal Çetin, "Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690-1750)" Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya, 2009, s.99

¹⁹² Kamil Şahin, Gerede'nin Demografik Yapısı Üzerine Bazı Gözlemler, Geçmişten Günümüze Gerede, Gerede, 2000, s.21.

(**)1941 Gürün-Sivas doğumlu Ebu Bekir Gök'le 3 Aralık 2009 tarihinde Mekke'de hac görevimi yaparken tanıştım. 1958 yılında Gerede'nin Kapaklı köyü yakınlarında yol yapım işçisi olarak çalıştığını ve iki katlı tarihi bir yapıda kaldıklarını anlatmıştır. Buna göre Gerede- Eskipazar devlet karayolunun 15. kilometresi civarlarında yukarıda da sözü edilen hana işaret edilmiş olabilir.

¹⁹³ Özdemir İnce, "Şimşir Tarakçılık" Gerede Kültür, Kalkınma Ve Dayanışma Vakfı Bülteni, Sayı.13, 2008, s.12.

¹⁹⁴ Çelik, age, s.99.

¹⁹⁵ Tahsin Özcan, Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı, Kitabevi Yay. İstanbul, 2003, s.425.

Temettuat defterine bakıldığında Kıtırlar Mahallesi'nde mukim bir hancının mal varlığı verilirken “Ba hüccet-i şer’i mütevellisi olduğu kervansaray* tabir olunur han ve 16 dekâkin” ifadesiyle sanki Köprülüler Devri’nden (1656-1726) kalma iki kervansaraydan¹⁹⁶ birinin varlığına işaret edilmektedir. Kazada sadece “han” diye gösterilenlerin sayısı 5 olup Sevriler Mahallesi 18. hane reisinin “bir kıt’a han”ı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca şehir genelinde “kahve dükkânı ve han” kaydıyla yazılanların sayısı 7’dir. Han sayısının çokluğu aynı zamanda Gerede’nin batıdan doğuya ve doğudan batıya geçişte, ulaşım açısından önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Çünkü o dönemin hanları ve kervansarayları, otel işlevini görmektedir.

Ulaşım şebekeleri üzerinde kervansaray ya da aynı fonksiyonu icra eden zaviye, tekke ve misafirhaneler de kurulmuştur.

Harita No 2: Osmanlı Devleti Menzil Notları Haritası, Yusuf Halacoğlu, Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme Kaynak: (menziller) PTT Genel Müdürlüğü. Ankara 2002.

* Kervansaray, işlek caddelerde, konak yerlerinde, ticaretgâh şehirlerde yolcuları barındırmak, kervanları dinlendirmek, malları sahiplerine ve tüccara teslim edinceye kadar muhafaza eylemek için som kârgir olarak yapılan binalara verilen addır. Bu işleri görmek için hanlar vardı. Bekârlar ve yolcular da bu hanlarda oda tutup kalırlardı. (Bk. Pakalın, age, C. II, s.245).

¹⁹⁶ Tavernier, “Köprülüler Devrinde Bolu Sancağı”, çev. Halil Sahillioğlu, Çele Dergisi, Sayı.7 (Ekim 1963), s.11

İKİNCİ BÖLÜM

I. TEMETTUAT SAYIMLARINA GÖRE GEREDE'DE EKONOMİK YAPI

A. OSMANLININ O DÖNEMDEKİ EKONOMİK YAPISINA BAKIŞ

19. yüzyılda iç ve dış pazarlar büyümüş ve genişlemiş, devletin zirai faaliyetlerinin de dış pazarlardaki bu gelişmeye paralel yön değiştirdiği görülmüştür.¹⁹⁷ Bu bakımdan Osmanlı tarımında görülen en önemli farklılık, pazar içi üretimin yaygınlaşması ve üreticilerin önceki dönemlerden çok daha güçlü bir biçimde pazar ilişkilerinin içine çekilmeleri olmuştur.¹⁹⁸ Lakin bu dönem içinde tarımda “küçük üreticilik” varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

19. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti'nin ekonomisi, kapitalizm öncesi üretim anlayışına sahip “köylü ekonomisi” kategorisine giren bir tarım ekonomisidir.

Ülke topraklarındaki karayolu yetersizliği hatta ”yok”luğu, demiryollarının henüz ülkede bulunmayışı gibi nedenler özellikle Anadolu’da iç bölgelerle dış dünyaya açılış noktaları olan limanlar arasında büyük ölçekli her türlü ticarî alışverişi, büyük ölçüde kısıtlamıştır. Yabancılar ve onların uyuğuna geçen yerel gayrimüslimlere tanınan ek ayrıcalıklar, 1840 Ticaret Anlaşması ile daha da artmış, ülke sömürgeleşmeye başlamıştır.¹⁹⁹

Sömürgeci ve yayılmacı devletlerle yapılan savaşların da etkisiyle devlet, gelirlerle giderleri karşılamayacak duruma gelmiş ve yeni bir sisteme doğru dönüşüm başlamıştır.²⁰⁰

Anadolu’nun kırsal alanlarındaki iş gücü azlığı nedeniyle 19. yüzyıl boyunca tarım, büyük ölçüde küçük üreticilerin faaliyet alanı olarak kalmıştır.²⁰¹

1850’lerde Türkiye’yi gezen M.A. Ubicini’nin, o yılların Türkiye’sinin iktisadî durumunu özetleyen mektuplarında²⁰² dönemin Türk tarımının geriliğine ilişkin şu ifadeler yer almaktadır: “Çiftçi bilgisizdir. Arazilerin işletilmesinde yalnızca gelenekler hâkimdir. Tarlalar karasabanla sürülmektedir. Dönüşümlü ekim ve sunî gübre kullanımı bilinmemektedir. Ardı ardına birkaç yıl ekilen toprağın nadasa bırakılması, toprağın güçten düşmesinden değil gevşemesinden dolayıdır. Kaza müdürleri, halka modern tarım usulle-

197 Donald Quartaert, *Osmanlı İmparatorluğu, 1700-1922*, (Çeviren Ayşe Berktaş), İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2004, s. 962.

198 Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme, (1820-1913)* Türk Vakfı Yurt Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1994, s.93.

199 Yalçın, agm, s.32.

200 Yalçın, agm, s.32.

201 Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, 1500-1914*, İletişim Yayınları, 2005, s.215.

202 Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış, I. Türkiye Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Ankara, 1938, s.100-103.

ri kullanmakta örnek olamayacak kadar cahil ve batıl inançlıdır. Köylerden kentlere yoğun göç nedeniyle kırsal kesimlerde el emeği azdır. Tedavüldeki sermaye yetersizdir. Hükümetin 1845'te yerel görevliler aracılığıyla çiftçiliğin geliştirilmesi için dağıttığı 20 milyon kuruş iyi dağıtılmamış ve paranın önemli bir bölümü memurların elinde kalmıştır.”

Tevfik Güran'ın değindiği gibi hayvanlarla yapılan ve uzun mesafeleri aşmaya müsait olmayan, aşşa da ürünün maliyetini kat kat arttırdığı için kârlı olmayan nakliye sistemi, köy ve kırsal kesimin üreticisini, büyük ölçüde “geçimlik” üretime yöneltmektedir.²⁰³

B. ŞEHİR MERKEZİNİN EKONOMİK YAPISI

Osmanlıda uzun yıllar devam eden ekonomik faaliyet ve sosyal tabakalaşma sonucunda bir “kaza sistemi” oluşmuştur. Bu tabakalaşmanın neticesinde ortaya çıkan sosyal yapı, ziraî üretimin yapıldığı aynı zamanda bu ürünlerin ve ham maddelerin kaza merkezine getirilerek burada bulunan esnaf ve tüccar tarafından satın alınma, işleme ve tüketiciye satma faaliyetlerinin yürütüldüğü bir sistemdir.²⁰⁴

Gerede'ye sosyal ve iktisadî açıdan baktığımızda burada Osmanlı “kaza sistemi”nin bir yansımasını görürüz. Buna göre kaza merkezinde çok çeşitli iş kolları faaliyet göstermektedir. Kazada belirli bir malın ya da malların satışını yapan ve ticarî niteliği ağır basan pek çok esnafın faaliyeti de söz konusudur. Bakkal, fırıncı, attar, kasap, manav esnafı vd. bu gruba başlıca örneklerdir. Diğerleri ticaret ve zanaatla ilgili işlerde çalışmaktadır. Bunun yanında emek arzına dayalı iş kolları da bulunmaktadır.

Diğer taraftan şehirlerin oluşması ve gelişmesinde sadece sosyal ve ekonomik etkenler yer almaz. Onların yanında siyasî ve coğrafi faktörlerin de önemi büyüktür.

Gerede ekonomisinin geçmişi konusunda doğrusu çok fazla bilgiye sahip değiliz. Osmanlı'nın meşhur seyyahı Evliya Çelebi (1611-1682) Seyahatname'sinde, 1645 yılında Erzurum seyahati sırasında uğradığı Gerede'yi “...üç tekkesi, bir hamamı, üç hanı, iki yüz dükkânı ve yedi kahvehanesi vardır. Bütün esnafından fazla Gerede bıçakçısı ve debbağı gayet çoktur...”²⁰⁵ diye anlatır.

1. Gelir Kaynakları

1.1 Gelir Kaynaklarının Dağılımı

Gerede'nin ekonomik yapısına hâkim iki temel öge vardır: Birincisi her türlü ziraî üretim geliri, ikincisi de meslek gelirleridir.

Şehir merkezinde Demirciler, Kabiller, Orta ve Seviller Mahalleleri'nin sanat, esnaf ve ticaret gelirleri % 49.16, ücret geliri % 24.32, çiftçilik geliri % 16.26, kira geliri % 6.10, nakliye geliri % 3.11 ve tekaütlük geliri % 1.05'dir. Buna göre sanat, esnaf ve ticaret gelirlerinin oranı neredeyse diğer gelirlerin yarısı kadar bir orana sahiptir.²⁰⁶

Köylerdeyse çiftçilikten elde edilen gelirler, diğer gelir gruplarına göre % 65 orana sahiptir.

1.2 Gelir Dağılımı

Bir ekonomide üretime tahsis edilmiş sermaye malları aracılığıyla umumiyetle bir yıl zarfında gerçekleştirilen artı değer veya bir kimsenin belirli bir devre içinde elde ettiği satın alma gücünün para ile ifadesi demek olan gelir, ferdin ve toplumun refah seviyesini belirleyen en önemli göstergedir.²⁰⁷

203 Tevfik Güran, *Osmanlı Tarım Ekonomisi*, Türk İktisat Yıllığı I, Bayrak Matbaacılık, İstanbul, 1988, s.230.

204 Genç, age, s.61

205 Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Hazırlayanlar: Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, C. II, K. I, İstanbul, 2005, s.203.

206 Kaşmer, agt, s.38.

207 Şükrü Baban, *İktisat İlminin Umumî Prensipleri*, İÜ. İktisat Fakültesi Yayinevi, İstanbul, 1956, s.179.

Said Öztürk'ün ,” Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik” adlı kitabının 112. sayfasında şu ifadeler yer almaktadır: “ Gelir kaynaklarının dağılımı köyler itibariyle farklı yapı sergilemektedir. Bir kaza ölçeğinde kaynak dağılımında görülen bu farklılığın birçok nedenleri sayılabilir. Bu nedenler arasında yerleşim birimlerinin coğrafi yapıları, ziraî toprakların verim kabiliyeti ve hayvancılık için uygun ortam, beşeri kapital dediğimiz kalifiye insan unsuru, sanayi alt kollarının gelişme kaydedip kaydetmemesi, ticarî faaliyetlerin gerçekleşmesi için uygun ortam, şart ve sermayenin varlığı, teşebbüs kabiliyeti ve piyasalara duyarlılık gibi faktörleri sıralamak mümkündür. Köy yerleşim birimlerinin bir kısmında gelir kaynağı tamamen ziraî üretime bağlı iken bir kısmında meslek geliri ve hayvancılığın önemli payları görülmektedir.” Yazarın bu anlattıkları aynı dönemdeki Gerede için de söylenebilir.

Gelir kaynaklarının dağılımında, ziraî yapının hâkim olduğu devre ve toplumlarda tarımdan elde edilen gelirler ön sırayı alır. Bu durum sanayileşmeyle ticarî organizasyon ve faaliyetlerin yoğunluk kazanmasıyla değişime uğramaktadır. Sanayi toplumlarında tarım kesiminin milli gelirden elde ettiği pay düşüktür. Yine kişi başına düşen tarım gelirleri diğer kesim giderlerine oranla da düşük düzeydedir.²⁰⁸ Bir ekonomik yapı içerisinde gelir dağılımında aşırı farklılıkların oluşmaması idealize edilir. Bu durum sosyal devlet anlayışının bir göstergesi olarak da görülebilir.²⁰⁹

Gelir dağılımı, sadece ekonomik bir olgu değildir. Onun aynı zamanda toplumsal, siyasî ve sosyal bir realite olduğu unutulmamalıdır. Gelirin adil dağıtılmaması sonucu, ülke nüfusunun bir kesiminin sağlık, eğitim, beslenme ve barınma gibi sosyal devlet hizmetlerinden çok fazla yararlanması mümkün olmayacaktır.

1.2.1 Gelir Grupları

Araştırılan toplumun gelir bilgilerine dayanarak refah seviyesi hakkında daha ayrıntılı bilgi edinmek mümkün olmaktadır.

Gerede merkezindeki toplam 433 hanelik ahalinin H.1260 (M.1844) yılı gayrisafi toplam gelirleri, gelir dilimlerine göre tablo 7’de gösterilmiştir.

1940’larda Gerede ve Esentepe.

²⁰⁸ Ali Özgüven, Tarım Ekonomisi ve Politikası, Filiz Kitabevi, II. Baskı, İstanbul, 1983, s.204.

²⁰⁹ Ahmed- Öztürk, age, s.165.

Yaptığımız incelemede, bütün gelir bilgilerinde kullanılan ölçü birimi “*kuruş*”tur. Çünkü Tanzimat Dönemi’nden itibaren Osmanlı ülkesinde ve dolayısıyla Gerede bölgesinde de kullanılan kuruş, 5 Ocak 1844 tarihinde yayınlanan “*Usul-ü Cedide Üzere Tashih-i Ayar Kararnâmesi*” ile Osmanlı para sisteminin temelini oluşturmuştur. 100 kuruş bir altın karşılığı olarak kabul edilmiştir.²¹⁰

Kuruşun kırkta biri olarak tanımlanan “*pâre*” tüm tahrirlerde sadece 3 yerde geçmektedir. Bunlardan biri Çayvıran köyü 24. haneye kayıtlı kişiye ait tahrirde “*adet-i ağnam rusumu, re’s:4 pâre 6*” şeklindedir. Afşar Tarakçı köyü 25. hanedeki diğer bir kişinin bilgileri verilirken “*re’s:37, fi pâre 26*” denilmiştir. Üçüncüsü Salur köyünün 6. hanesine kayıtlı kişi için “*adet-i ağnam rusumu, re’s:40 beheri, pâre 26*” şeklinde geçmektedir.

Gerede merkezindeki ahalinin gelir grupları içinde geliri olmayanlar: Demirciler Mahallesi’nde 2 hane, Kabiller Mahallesi’nde 4 hane, Orta Mahalle’de 13 hane, Kitiirler Mahallesi’nde 8 hane ve Seviller Mahallesi’nde ise 20 hanedir.

Demirciler Mahallesi’nde geliri olmayan iki haneden biri “*sagîr bulunmuş olduğundan*”, diğeri “*fakir’ül-hâl, sagîr bulunduğu*” ifadeleriyle tahrir olunmuştur.

Kabiller Mahallesi’nde geliri olmayan dört haneden üçü “*fırar*”, diğeri ise müderristir. Orta Mahallesi’nde geliri olmayan on üç haneden iki hane “*fakirülhal*”, “*şunun bunun îanesiyle geçinmekte*”, iki hane sagîr-fakir “*şunun bunun îanesiyle geçinmekte*”, iki hane “*sail*” “*şunun bunun îanesiyle geçinmekte*”, bir hane “*fırar*”; bir hane meczup “*şunun bunun îanesiyle geçinmekte*”, bir hane “*â’mâ ve alîl*”, bir hane “*Kitiirler Mahallesi’ne nakil*”, bir hane “*Günay karyesine nakil*”, bir hane “*Der-aliyye’ye nakil*”, bir hane “*on seneden beri fırar mefkuddan idüğü*” şeklinde nitelendirilmiştir.

Kitiirler Mahallesi’nde geliri olmayan iki hanenin biri “*fırar*”, diğeri ise “*altı yaşında sagîr ve fakir*” olarak kayıtlara geçmiştir. Diğer altı hanenin hangi nedenlerle gelirinin olmadığı- 42. haneden 62. haneye kadar defterlerde yer almadığından- bilinmemektedir.

Seviller Mahallesi’nde geliri olmayan yirmi haneden altı hane fırar (üçü Ereğli tarafında), dört hane “*sail*”, üç hane “*Der-aliyye’ye müte’ehhil*”, bir hane “*Tokat’ta tahsil-i ulûmdan idüğü*”, bir hane “*muallim-i sıbyan*”, bir hane “*fakirülhal*”, bir hane “*illet marîzi*”, bir hane “*fakir ve dilenci*” aynı zamanda Bolu mahallelerinden Eski Cami Mahallesi’ne fırar etmiş, bir hane Çerkeş kazasına nakletmiş, bir hane de “*talebe*” olarak gösterilmiştir.

Gelir grupları alt, orta, orta üst ve üst gruplar olmak üzere 4 ayrı kategoride değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Gelir dilimleri incelendiğinde en alt grubu yıllık 500 kuruşun altında geliri olanlar oluşturmaktadır. Buna göre:

101 haneden oluşan Demirciler Mahallesi’nde 67 hanenin oranı % 65.6’ dır.

46 haneden oluşan Kabiller Mahallesi’nde 25 hanenin oranı % 54.3’ tür.

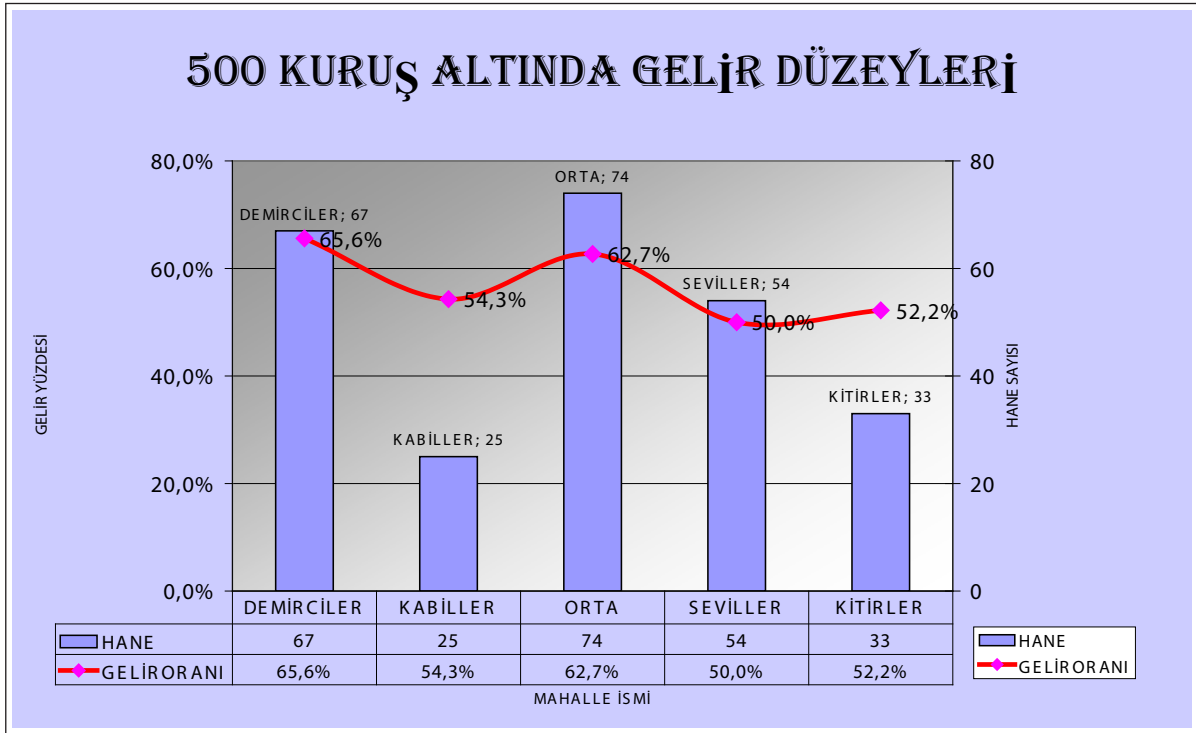
118 haneden oluşan Orta Mahallesi’nde 74 hanenin oranı % 62.7’ dir.

108 haneden oluşan Sevililer Mahallesi’nde 54 hanenin oranı % 50’ dir.

62 haneden oluşan Kitiirler Mahallesi’nde 33 hanenin oranı % 52.2 olarak görülmektedir.

Bu durumu aşağıdaki grafikte daha belirgin görmek mümkündür.

210 Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu...* s.336.

Grafik 1: 1844 Yılında Gerede Mahallerinde 500 Kuruş Altında Olan Gelir Grupları

501-1500 kuruş arası yıllık gelir elde edenler, orta gelir grubu içinde kabul edilebilir.²¹¹

Bu gruba dahil olanların 5 mahalledeki ortalaması % 56.84'tür.

Orta-üst gelir grubu ise yıllık 1501- 2250 kuruş gelir elde edenlerdir denebilir.²¹² Bu grubun 1501-1750 kuruşluk gelir dilimine giren 5 mahalledeki 12 hanelik kesimi, aslında orta gelir grubuna daha yakın durmaktadır. Orta üst gelir grubunun (1501- 2250 kuruş) tamamı 16 haneden oluşmaktadır. Toplam nüfus içindeki hane cinsinden oranı ise % 3.84 'tür.

En üst gelir grubu olan (2251- 6500 kuruş) grubuna giren 5 hane vardır.

Gerede merkezindeki ahalide görülen bu üç grubunun gayrimenkul miktarı ve hayvan varlığı arasında, gelirle oranla büyük farklılık yoktur. Örneğin, Demirciler Mahallesi 63. hanenin geliri 1000 kuruş, toplam arazi miktarı 8 dönümken aynı mahallede 17. hanenin geliri 501 kuruş, toplam arazisi ise 13 dönümdür. Bu durum, Tevfik Güran'ın ²¹³ "Küçük üretici köylü işletmelerinin yaygın olduğu köylü ekonomisinde, topluluğu oluşturan hanelerin gelir düzeyleri arasındaki farklar azdır." hükmünü doğrular niteliktedir.

Gerede merkezindeki 5 mahallede, -yukarıda sıralanan bütün verilerden ortaya çıktığı üzere- 218.994 kuruşluk H.1260 yılı gayrisafi gelirin, kayıtlı bulunan toplam 416 hane arasında paylaşıldığı görülmektedir. Bu durumda bölgenin ortalama geliri 526 kuruştur. En az geliri olan hane 30 kuruş, en çok geliri olan hane de 7398 kuruş kaydedilmiştir. En yüksek gelire sahip bu kişi hem "ağa" hem de "kaza müdürü" unvanına sahiptir.²¹⁴ Ağanın aynı zamanda Yazı köyünde 445 dönüm tarlayı "mümaileyhin kendi zer ettirmekte bulunduğu" ve "mümaileyhin Bolu kazalarından Dörtdivan kazasının Kōnik ve Akçaviran karyesinde vaki' bir

211 Adıyeke, age, s.84-85 (Orta gelir grubu için ortalama hane gelirinin yıllık 500-1000 kuruş, zenginlik sınırını da 2000 kuruş olarak kabul etmiştir.)

212 Yalçın, agm, s.21.

213 Güran, *Osmanlı Tarım Ekonomisi...* s.278.

214 BOA. ML. VRD. TMT, D, No. 3616, s.3.

bab çiftliğine merbut 80 dönüm tarlası olup ortaklarıyla zer' olunmakta"²¹⁵ ibareleri yer alır. Demirciler Mahallesi'nde yer alan diğer hane sahibi 67. hanede kayıtlı Diğer Serse Ali oğlu Salih, debbağ esnafındandır ve tüm geliri 2306 kuruştur. Kitirler Mahallesi 12. hanede kaydolunan Nalbandoğlu Hacı Mustafa hancı olup hancılığından 500 kuruş, diğer gelirlerinden 1853 kuruş olmak üzere 2353 kuruş geliri ile Gerede'de en fazla gelir elde edenlerden sayılmıştır. Sevriler Mahallesi'nde en üst gelir grubunu teşkil eden 5. haneye kayıtlı Şeyhzade el-Hâc Şeyh Osman bin el-Hâc Halil Efendi, Maliye Hazine-i Celilesi'nden aylık 500 kuruş maaştan 6000 kuruşu, gelen geçene yemek yedirmek için almaktadır. Bunun dışında 420 kuruş temettu vardır.²¹⁶ Belgede toplam temettü 6420 kuruş gösterilmiştir. Diğer hane sahibi aynı mahallenin 76. hanesinde yer almakta olup onun geliri de 3592 kuruştur. Ancak onun debbağ esnafı olduğu bilinmelidir.²¹⁷

5 mahallede 1000 kuruş üzerinde gelir elde eden hane reisi sayısı 38'dir. 1000- 1200 kuruş geliri kaydedilenlerin sayısı 15'tir. 1200-1700 kuruş gelire sahip olan 13 kişi bulunmaktadır. 1700-2300 kuruş geliri olanların sayısı 10'dur.

1.2.2 Lorenz Eğrisi ile Birlikte Gini Katsayısı Gelir Dağılımı

Bir mahallede meskûn kişiler arasında gelir yönünden aşırı farklılıkların olmaması ve birbirlerine yakın gelir grupları içerisinde olmaları arzu edilen bir durumdur. Lorenz eğrisi²¹⁸ ile birlikte gini katsayısı²¹⁹ gelir dağılımı konusunda bize bilgi vermektedir.

²¹⁵ BOA. ML. VRD. TMT, D, Nu., 3637, s.24.

²¹⁶ BOA. ML. VRD. TMT, D, Nu., 17550, s.2.

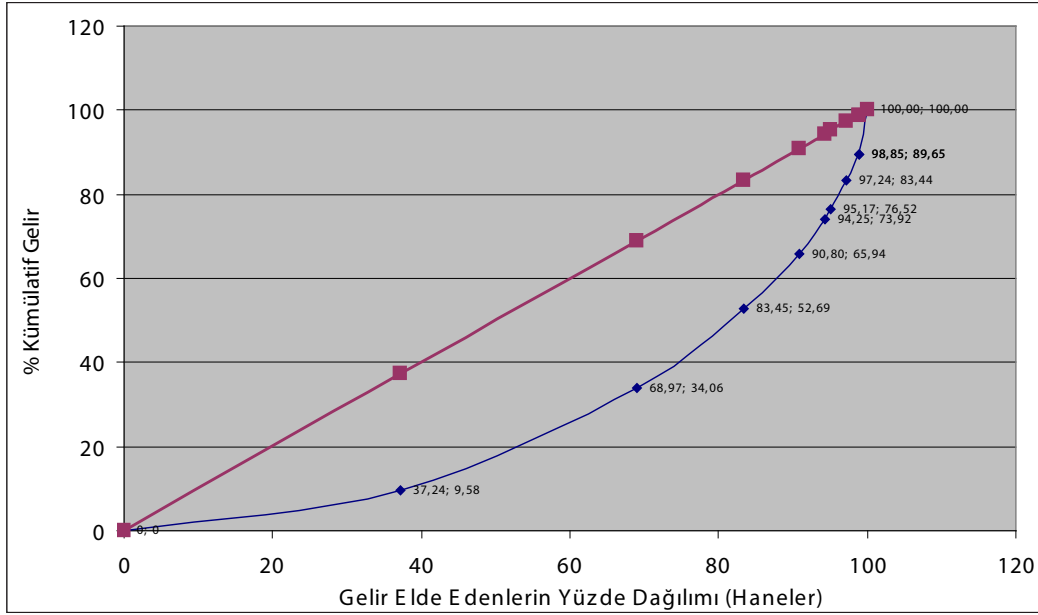
²¹⁷ BOA. ML. VRD. TMT, D, Nu., 17550, s.20.

²¹⁸ Lorenz Eğrisi'nin çizilebilmesi ve Gini Katsayısının hesaplanabilmesi için öncelikle verilerin istatistiksel olarak değerlendirilmesi gerekir. Buradan elde edilen sonuçlar kullanılarak Lorenz Eğrisi çizilir ve eğri içerisinde bulunan alanların oranlanması sonucu Gini Katsayısı elde edilir. Eğrilerde x eksenı gelir elde eden hanelerin kümülatif yüzde dağılımını, y eksenı ise kümülatif gelir düzeyini göstermektedir. Lorenz Eğrisi, gelir dağılımı söz konusu olduğunda grafiğı çaprazlamasına ikiye bölen doğru olduğunda yani çaprazlamasına simetrik olarak çizildiğinde "tam eşitlik" durumunu ifade eder. Bu durumda hanelerin %50'si gelirin %50'sini almaktadır. Eğrinin tam eşitlik doğrusundan uzaklaşması, o bölge için gelir dağılımının bozulduğuna işaret eder. Gerede'nin köylerine ilişkin oluşturulan şekillerde, tam eşitlik doğrusundan uzaklaşan Lorenz eğrileri görülmekte, bu durum köylerdeki gelir dağılımının adaletsizliğine işaret etmektedir. Bu doğrudan sapmalar gelir dağılımındaki eşitsizliğin derecesini ortaya koymaktadır. Gelir dağılımı ne kadar gayri adilse Lorenz Eğrisi ile eş bölüşüm doğrusu arasındaki alan o kadar büyük olacaktır. Bir diğer deyişle, kişisel gelir dağılımı, eşit gelir dağılımını gösteren 45 derecelik doğrudan ne kadar uzaksa fiili gelir dağılımını gösteren eğri sanki bir penguenin alt gagasındaki sarkmaya benzer bir görünüm arz edecektir.

²¹⁹ Gini Katsayısı, milli gelirin dağılımının adil olup olmadığını ölçmeye yarayan bir katsayıdır. Katsayı 0 ile 1 arasında değerler alır ve yüksek değerler daha büyük eşitsizliğe tekabül ederler. Örneğin herkesin aynı gelire sahip olduğu bir toplumun Gini Katsayısı 0 iken tüm gelirin bir kişide toplandığı (birden çok kişinin mensup olduğu) toplumun Gini Katsayısı 1'dir. Bir toplumda, gelir eşit olarak paylaşılmışsa Gini Katsayısı sıfıra eşit, toplumdaki gelirleri yalnız 1'dir. Bir toplumda, gelir eşit olarak paylaşılmışsa Gini Katsayısı sıfıra eşit, toplumdaki gelirleri yalnız bir kişi almışsa Gini Katsayısı 1'e eşit hale geliyor. Bir başka deyişle sıfıra yaklaştıkça eşitlik artarken bire yaklaştıkça eşitlik azalıyor.

Gerede'nin 5 mahallesine (Demirciler, Kabiller, Orta, Kitirler, Seviller) ait lorenz eğrisi aşağıdaki şekilde görülmektedir.

Grafik 2: 1844 Yılında Gerede'nin 5 Mahallesinin Lorenz Eğrisi

Buna göre hanelerin % 37.24'ü gelirin % 9.58'ini, hanelerin %68,97'si gelirin %34.06'sını, hanelerin % 90.80'i gelirin % 65.94'ünü elde etmektedir. 5 mahalle için hesaplanan Gini katsayısı ise 0,47'dir.

1.2.3 Kira Gelirleri ve Dağılımı

Kira gelirlerini üç bölümde ele almak mümkündür: İlki binalardan elde edilen kiralara, ikincisi arazi-lerden elde edilen kiralara, üçüncüsü ise vakıf binalarından elde edilen kiralardır.

Gerede merkezinde bulunan taşınmazlar tespit edilmiştir. Kiraya verilerek veya işletilerek kendisinden gelir temin edilen dükkân, âsiyâb, hanlardan vb.'nden sağlanan varidat, bina gelirlerini oluşturmaktaydı. Birim olarak "kıt'a" ile ifade edilen dükkânların sayısı aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 8: 1844 Yılında Gerede Merkezinde Dükkân, Han, Hamam, Âsiyâb, Kira ve Toplam Gelirleri, (Kuruş)

Mahalle adı	Dükkân Kıt'a Sayısı	Dükkân Kira Gelirleri (Kuruş)	Han Kıt'a Sayısı	Han ²²⁰ Kira Gelirleri (Kuruş)	Hamam Kıt'a Sayısı	Hamam Kira Geliri (Kuruş)	Âsiyâb Kıt'a Sayısı	Âsiyâb Kira Geliri (Kuruş)	Toplam Kira Geliri (Kuruş)
Demirciler	44	4325.5	1	120	1	300	17	2695.5	7441
Kabiller	28	245	1	325	-	-	3	120	690
Orta	39	721	1	400	-	-	4	253	1374
Seviller	27	988	3	495	-	-	1	-	1483
Kitirler	9	360	1	500	-	-	6	250*	1110
Toplam	147	6639.5	7	1840	1	300	31	3318.5	12.098

²²⁰ Orta Mahalle'de sadece han, diğer mahallelerde han, kahve ve dükkânlardan elde edilen kira gelirleridir. Demirciler Mahallesi'nde han ve kahve 2 kıt'a dükkân, Kabiller Mahallesi'nde kahve dükkânı ve han yanında 9 kıt'a dükkân, Seviller Mahallesi'nde han ve kahve dükkân 1 kıt'a kirası 80 kuruş, han ve kahve dükkân 1 kıt'a kirası yarım hisseden 215 kuruş, 1 kıt'a han yanında dükkânlar

Gerede merkezinde oturmadığı halde kazada mülkü olanlar bu taşınmazlardan gelir elde edebilmekteydi. Buna örnek olarak Ahmedler köyü 4. hane sahibinin çarşıdaki hanını ve oradan elde ettiği 60 kuruş kira gelirini gösterebiliriz.

Bazı hane reisleri müştereken (hisseli) sahip oldukları binalarını veya bina bölümlerini kiraya vermiştir. Bu arada mütevelliler tarafından işletilen çeşitli vakıflardan gelirler de mevcuttur. Kazada yer alan 33 vakıf dükkânından elde edilen kira geliri 2218.5 kuruştur.

C. GEREDE EKONOMİSİNDEKİ SEKTÖRLER

Osmanlı Devleti'nde ekonominin temelini tarım oluşturmaktaydı. Bu açıdan tarımın gelişmesi yönünde pek çok önlem alınmış; kişiler, tarımsal üretime teşvik edilmişlerdir. Bu nedenle ülkede geçimini tarımdan sağlayan kişilerin varlığı azımsanmayacak kadar çoktur. Ancak tarımın yanı sıra geçimini el sanatları, mal ve hizmet üretimi ile alım-satımdan sağlayanlar da devletin kuruluşundan bu yana varlığını sürdürmüştür. Ahilik teşkilatı²²¹ içinde yer alan esnaf, devlet tarafından temel politikalar doğrultusunda belli kurallar ve yükümlülüklerle bağlanmış, zaman içerisinde esnafın dahil olduğu teşkilat olgunlaştırılmaya ve geliştirilmeye çalışılmıştır.²²²

Temettuat defterlerindeki verilere göre Gerede bölge ekonomisinde görülen sektörler şunlardır: tarım, hayvancılık, emekçilik (hizmetkârlık), zanaatkârlık, zuhurat gelirleri ve diğerleri (ticaret, çobanlık, kiracılık, kira gelirleri, arıcılık...).

1. Tarım

Gerede ekonomisinde, köylü ekonomisinin doğal bir göstergesi olarak kasaba ve köy sakinlerinin büyük çoğunluğunun olduğu kadar, bölge ekonomik gelirlerinin de belirleyici miktarını oluşturan temel ekonomik uğraşı tarımdır.

1.1. 19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Ekonomisi ve Tarımı

Sanayi öncesi toplumlarda iktisadî yapının temelini oluşturan tarım, aynı zamanda halkın da geçim kaynağıdır. Batı'da Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesi ile bu durum değişim sürecine girmiş; üretim, makineler yardımı ile yapılmaya başlanmıştı. Ayrıca devrimi yaşayan ülkelerin ekonomisinde ithalat da görülmeye başlamıştı. Aynı dönemlerde Osmanlı Devleti'nin bütçesinin büyük bir bölümünü tarımsal ürünlerden elde edilen vergiler oluşturmaktaydı. Öyle ki imparatorluk, yönetim birimlerine ayrılırken bu esas gözetilmiş, toprağın işlenmesinde süreklilik ön planda tutulmuş, yasalar bu yönde tasarlanarak önemli cezalar yürürlüğe konulmuştur. Osmanlı Devleti maliyesinin temelini oluşturan iltizam sisteminin ilk dönemlerdeki olumlu etkilerinin zamanla kaybolması, hazineye intikal eden vergilerin ikinci hatta üçüncü elden mültezimlere devredilmesi, vergilerin hazineye geç ulaştırılması gibi sebeplerden ötürü hazine gelirlerinde azalmalar görülmüştür.

ve kahvehane 8 kıt'a, nısfıyyet kirası 200 kuruştur.

**Sadece bir değirmenden kira geliridir.*

221 Ahilik felsefesinin temelleri XII. yüzyılda Kırşehir'de atılmış daha sonraları da tüm Anadolu'ya yayılmıştır. Ahilik, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu'da yaşayan halkın sanat, ticaret ve ekonomi gibi çeşitli meslek dallarında yetişmelerini sağlayan, onları ahlakî yönden geliştirerek çalışma hayatlarını da iyi insan mezzetlerini esas alarak düzenleyen bir örgütlenmedir. Ahilik kurumu bir tarikat ve mistik bir yol olmaktan ziyade sosyal ve ekonomik yönden işleyen, aynı zamanda siyasî, askerî ve kültürel yönleri de olan bir dünya düzenidir. Ahilik teşkilatı günümüzde geçerliliğini koruyan, bugün dahi hâlâ birçok ülkede sağlanamamış adaletli, verimli ve son derece güzel bir sistemi Türk toplumuna kazandıran kültürel bir etkinliktir. Günümüzün esnaf odalarına benzer bir işlevi olan ahilik iyi ahlâkın, doğruluğun, kardeşliğin, yardımseverliğin kısaca tüm güzel mezzetlerin birleştiği, kendi kural ve kurulları olan sosyo-ekonomik düzendir. Ahilik teşkilatının kurucusu olan Ahi Evran başta debbağların piri olmak üzere 32 esnaf zümresinin de lideri kabul edilmektedir. Bugünkü manada esnaf teşkilatı diyebileceğimiz Ahilik müessesesini kurarak birçok şehir ve kasabada teşkilatlanmasını da sağlamıştır.

222 Ahmet Kal'a, "Esnaf", DİA, C. XI, İstanbul, 1995, s.423-425.

Bu durumun hazineye ve halka zarar vermesi üzerine, giderek kalabalıklaşan sistemde birtakım değişiklikler yapılmış, mukataalar yöre eşrafından ziyade yörenin vali ve sancak beylerine iltizama verilmeye başlanmıştır. Merkezî devlet 19. yüzyılın ilk yarısında iltizamın tek dağıtıcısı haline gelmiş, taşra âyanı, rantı kontrol altında tutmaya başlamıştı. Ayrıca bu dönemde gerçekleştirilen modernleşme harcamaları-nın, merkeze transfer edilen gelirle karşılanması ile hazinenin epey yıpranmış olduğu görülmüştür. Aşırı ve dengesiz vergi yükü sebebiyle muhassıllık sistemi, ihdas edilerek vergilerin doğrudan devlet bütçesine geçmesi yolunda adımlar atılmış ve ülkede sayımlara başlanmıştır. Bu doğrultuda yapılan sayımlarda bir tarım devleti olan Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın uygulanacağı bölgelerde yapılan sayımlarda defterle-re işlenen ilk gayrimenkul, topraklar olmuştur.

Toprak, XIX. yüzyılda köy, kasaba ve çiftliklerde yaşayan insanlar için vazgeçilmez bir varlıktır.

Osmanlı Devleti'nin iktisadî prensiplerinden olan “*gelenekçilik anlayışı*”, üretim ve tüketim arasında bir denge oluşmasını sağlamaktaydı. Denge devamlı kontrol altında tutulmaya çalışılarak üretimde küçük bir düşme ya da tüketimde olabilecek bir artışın, ulaşım imkânlarının da güçlüğü ile bir kıtlık durumu yaratma ihtimalinin önlenmesi istenmiştir. Bu bağlamda üretici olan haneler, öncelikle kendi ihtiyaçlarını karşılar; daha sonra da üretim fazlasını çarşı yahut pazarda satarak elde ettiği nakit ile diğer ihtiyaçlarını temin ederlerdi. Hane reisleri de daha fazla mal üreterek kâr elde etmeye çalışmazlardı. Çünkü malın talep edilenden fazla olması ürün fiyatının düşmesine sebep olabilirdi. Ziraat yapılan alanların genelde küçük olmasının bir diğer nedeni de zamanla toprakların miras yoluyla küçülmesidir. Küçülen topraklardaki üretimin haneyi geçindiremediği durumlarda hane reisleri, ikinci bir işle uğraşmak zorunda kalırlardı. Bu da bölgede farklı iş alanlarının doğmasını sağlar, bölgeye ekonomik alanda bir canlılık kazandırır.

Hane reisi ziraat dışında başka bir meslekle uğraşsa dahi, hemen her hanenin bir tarlası vardı ve haneler kendi temel besinlerini buradan sağlardı.²²³

1.2. Gerede'de Tarım Gelirleri

Gerede genelinde H.1260 yılı tarım gelirleri 403.202. kuruştur. Gerede'de aynı yıl elde edilen toplam gelir ise 1.095.335 kuruştur. Toplam gelir içinde tarım gelirlerinin oranı % 37'dir. Diğer bir ifadeyle, Gerede genelinde elde edilen toplam gelirin 1/3'ünden biraz fazlası tarım kaynaklıdır. Ancak Gerede merkezinde bitkisel hâsıla 19.235.7 kuruştur. Bu bitkisel gelirin köylerde elde edilen gelire oranı % 3.80'dir. Bu durumda şunu söylemek mümkündür: *Gerede merkezde tarım son derece zayıftır.*

Köylerde bitkisel gelir toplamı 3.921.922.5 kuruştur. Yine köylerde zuhurat gelirleri tüm gelirlerin neredey-se yarısına yaklaşır ve bu durumda sektör olarak ilk sırayı alır. İkinci sırada –yukarıda ifade edildiği gibi- tarım gelirleri, üçüncü sırada ise % 13.7 oranla hayvansal gelirler yer alır. Tüm bu veriler ışığında 12. yüzyıl ortaları Gerede'nin de “*köylü ekonomisi*” karakterinde bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Dönemin Gerede'si hem bir kırsal birim hem de daha önce vurgulandığı gibi Avrupa'yı İran ve Hindistan'a bağlayan tarihî İpek Yolu üzerinde yer alan bir yerleşimdir. Buna rağmen, ikliminin de etkisiyle, düşük yoğunluklu bir nüfus yapısına sahiptir. Kendine yeterli, bağımsız küçük tarımsal üretici tipi, bölgeye neredeyse tamamen egemendir.

Köylü “*üretim faktörleri*” denilen toprak ve hayvana kendisi sahip durumundadır. İşletme sahibi, köy topluluğunun bir üyesi olarak görülmektedir. Hanelerde sahip olunan toprak miktarları, çok büyük ölçüde, kendi işleyebilecekleri kadardır. Küçük aile işletmeciliği anlayışına uygun olarak, ailece ihtiyacı olan bazı malları karşılamak için tarım dışı ek gelirlere yönelim, bazı köyler için geçerlidir. Meselâ bazı köylerde tarakçılık; bazı köylerde çömlekçilik²²⁴; bazı köylerde kınıklık, çakmakçılık ve bıçakçılık; bir başka köyde ise “*duhancılık*” söz konusudur.

223 Bu bölüm için Şükriye Pınar Yavuztürk'ün “*Temettuat Defterlerine Göre Beykoz Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Durumu*” adlı Yüksek Lisans Tezi'nin 106-107 sayfalarından istifade edilmiştir.

224 Çömlekçilik, süzölmüş çamurdan çanak, çömlek, testi, saksı gibi eşya yapan veya satan kimsenin sanatı olarak tanımlanmıştır. Bk. Tuğlacı, age, C.II, s. 488.

Ali Rıza Ünlü, 1925 yılında Gerede'nin tarımsal yapısını bakın nasıl anlatmaktadır.²²⁵

“Gerede kazası ziraî ürün yönünden zayıf durumdadır. Çünkü arazinin ekseriya bölümü dağlık, kayalık ve havasının soğuk olması hasebiyle güneşten fazlaca kuvvet alamayan bu toprak, istenilen de-recede mahsul vermez. Meselâ bir dönümden yüz dönüme kadar araziye malik olan bir çiftçinin arazisi, varisler arasında taksim edile edile ikiden başlayarak elli parça kadar olur... Varisler arasında taksim edildikten sonra herkes kendi namına tapu tutmaz. Bir de bunda münavebe usulü vardır. Birinin bu sene ektiği tarlayı gelecek sene diğeri eker. Bazıları bu sıraya riayet etmez. İşte çekişme, kavga buradan başlar. Gerede çiftçileri, toprak ürünü satamazlar, çıkan mahsulat kendilerini ve hayvanlarını ancak idare edebilir. Ürünün gayet uygun ve bol olduğu sene bir miktar arpa ve buğday satabilen çiftçiler daha sonra, sattıklarının birkaç mislini almak mecburiyetinde kalırlar. Çok kere ya vaktinden evvel kar yağar, güz tohumu ekilemez yahut vaktinde ekilir de ilkbaharda yağmurlar fazla devam ederek mahsulat bozulur. Bazı zamanlar bir afete, muhalif bir rüzgâra uğrar veya kendisi tohumusuz ve gıdasız, hayvanlar samansız kalır... Çiftçiliğin ve çalışmanın usulünü de tam manası ile bilmezler, yani araziye ıslah etmek, verim çarelerini düşünmek hususunda ihmalkârdırlar.”

1.3. Toprak Dağılımı ve Kullanım Şekli

Sanayi öncesi tarımsal faaliyetlerin egemen olduğu toplumlarda toprak, gelir elde etmenin ve ser-vet oluşturma için yegâne kaynağı idi. Toprakta en verimli biçimde yararlanabilmek için araziler dilimlere ayrılmıştır. Gerede kazasına ait yerleşim birimlerinde de toprak, -diğer Osmanlı topraklarında olduğu gibi- ekili/mezru ve gayr-i mezru alanı şeklinde iki temel dilime ayrılmıştır.

Tarım açık topraklarda bu ikili dilim genel olarak ikili rotasyon sistemi denilen yapılanmayı gösterir.

Üretimin bol ve kaliteli olması çiftçilerin toprağı bilinçli olarak işlemelerine de bağılı olduğundan hasattan daha iyi verim alabilmek için çiftçiler bir veya birkaç sene tarlalarını nadasa bırakırlardı. Böylece toprağın bir önceki üründe kaybettiği mineralleri toplaması beklenirdi. Bu işlem çok eski zamanlardan beri uygulanan bir tarım yöntemidir.

Tevfik Güran, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde gübreleme, iyi tohum ve üstün nitelikli tarım araç-larının kullanımı gibi verim arttırıcı uygulamaların yaygın olmadığını belirtir. Ancak az masraf ve emekle verimi arttırmak gayesiyle nadasa bırakma sisteminin tercih edildiğini dile getirir. Ayrıca bitkisel üretimde nadas süresinin uzunluğunu, toprak yoğun bir teknolojinin göstergesi olarak değerlendirir.²²⁶

Defterlerde adı geçen araziler: mezru tarlalar (ekim yapılan tarlalar), gayr-i mezru tarlalar (nadasa bırakılan tarlalar), hayvan otlatılan çayırardan oluşmaktadır.

1844 sayımında köylerde kayıt altına alınan ve tarım için kullanılan (ekili, nadas) toplam toprak miktarı 30.691 dönümdür. Bu miktarın % 57.53 'ü ekili, % 42.47' si ise nadas şeklindedir.

Temettuat defterlerinde 1260 tarihinde mezru olarak anılan toprak miktarı 17.670 dönüm olup diğ er 13.044.5 dönüm alansa nadasa bırakılmıştır. 1261 yılı için mezru gösterilen tarla miktarı ise 7388.5 dönümdür. Ancak başka bir kazada, sahibi tarafından işletilmeyen araziler bir başkasının tasarrufuna yani kiraya verilerek değerlendirilirdi. Yahut toprak “ortakçılık”²²⁷ şeklinde değerlendirilirdi. Merkezde bu toprakların miktarı da 325 dönümü bulmaktaydı.

225 Ali Rıza Ünlü, Gerede Tarih ve Kültür Ansiklopedisi, Tarih Boyunca Gerede, (Sadeleştiren Hacı Ömer Cevahircioğlu, Yayımlayan, Adem Çevik), Yenigün Matbaacılık, 2000, s.267-270.

226 Güran, 19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı..., s.69

227 Ortakçılık, toprak sahiplerinin mülkü ile toprağına sahip olmayanların emeğinin birleşmesidir. Toprak sahibi arazinin bedelsiz olarak kullanım hakkını belli bir süre başka birine devretmektedir. Araziyi kullanacak kişi, buna karşılık elde edeceği ürünün belli bir payını -genel olarak yarısını- arazi sahibine vermektedir. Bu usulün toprağı işleyene faydası ona tarım işçisinden daha kârlı bir durum sağlamasıdır. İşletene faydasıysa toprak sahibinin belirli bir üretim payını almayı garantilemesidir. Bk. Hasan Olalı, *Ekonomi*, 6. bs. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1992, s.250

Yürütülen ziraî faaliyetler içinde “ortakçılık” uygulamasının nispeten yaygın ve önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Gerede’den 111.2 km uzaklıkta olan Mudurnu’da ortakçılık sistemi, para almak yerine toprak sahibiyle ürünün paylaşılması şeklinde uygulanmıştır.²²⁸ Gerede’de buna benzer bir uygulama yapılması ihtimali söz konusu olabilir. Ortakçılık geleneği günümüzde oldukça azalmıştır.

Ayrıca başka köy ya da kazalarda tarlaları olanlar da topraklarını ya kendileri işletmekteydi ya da tarlalar, ortakları tarafından işlenmekteydi. Son yıllara kadar köylerdeki ortakçıların kullandıkları tarlalardan elde edilen mahsulün bir kısmı pay olarak şehirde oturan ortakçıya verilir.

Aşağıdaki tabloda Gerede mahallelerinde oturan ancak civardaki kazalarda tarlası olanların isim, meslek, gelir ve sahip olduğu tarla miktarı ile bu toprakların nerede olduğu ve ziraatının kimler tarafından yapıldığı gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 9: 1844 Yılında Gerede Merkezinde Mukim Olup Diğer Kazalarda Tarlası Olanlar

Yerleşim adı (Mahalle)	Hane numarası	Toprak sahibinin adı	Mesleği	Geliri (Kuruş)	Toprağın bulunduğu kaza veya köy adı	Ziraatın kimin tarafından yapıldığı	T a r l a dönüm
Demirciler	4	Hacı Ahmed Ağa	Kaza Müdürü	8398	Dörtdivan kazasının Könik ve Akçaviran karyesi	Ortakçılık ile	80
Demirciler	5	Osman bin Ahmed	Musin ve ihtiyar	1261	Zağferanborlu kazası Kukari karyesi	Gögeçoğlu Osman (Ortakçı)	30
Demirciler	17	Çolakoğlu Hasan bin Osman	Duhancı esnafı	501	Dörtdivan kazasının Yaka-kaya karyesi	Kıvırcıoğlu İsmail (Ortakçı)	15
Demirciler	19	Demircioğlu Süleyman bin Mehmed	Demirci esnafı	710	Çağa kazası Şahnalar ve İbricak karyesi	İbricak karyesinden Hacı Akgüloğlu Mustafa ve Köse Osmanoğlu Mehmed (Ortakçı)	7
Demirciler	83	Çonkarlıoğlu Mustafa bin Mehmed	Dülger	330	Çağa kazasına tabi Deliler* karyesi	Gayr-i mezru	3
Orta	30	İbricaklı Salihoğlu Ali bin Salih	Berber esnafı	245	Çağa kazası İbricak karyesi	Aynı karyeden Sekbanbaşı İsmail (Ortakçı)	16
Orta	104	Emekoğlu Hafız Mehmed bin Ahmed	Müezzin	350	Dörtdivan kazası Kursun karyesi	60 ve 61 senesi gayr-i mezru	15

228 Ekincikli, agt, s.87.

* Bu köyün adı 2006 yılında Akıncılar olarak değiştirilmiştir.

Kabiller	2	Hasan Ağa bin Osman	Muhtar, bilâ san'at	819	Çağa kazası İbricak divanı Göcekler karyesi	Yakakaya ahali- sinden Araboğlu Mustafa(Ortakçı)	30
Kitirler	2	Sancakdâr- zade Emin Ağa bin Ahmed	Hancı esnafı	1025	Çağa kazası Göcekler karyesi	Dörtdivan kazasına tabi Yakakaya karyesinden Araboğlu Ömer (Ortakçı)	20
Kitirler	11	Hacı Mehmed Efendizade Mehmed Sadık Efendi bin Hacı Mehmed	Ashab-ı çiftlikât- dan	300	Dörtdivan kazasında Kadılar karyesi	-----	25
					Elbeyli karyesi	-----	80
Kitirler	20	Diğer Avaraoğlu Ahmed bin Mehmed	Debbâğ halifesi	355	Çağa kazası Çavuşlar karyesi	-----	6
					Çağa kazası Yamanlar karyesi	-----	6 dönüm
							çayır 4
Kitirler	29	Söylemezoğlu Dâmadı Ömer b.(boş)	Manav esnafı	100	Çağa kazasında Yamanlar karyesi	-----	20
Seviller	9	Fındıkoğlu Abdulkadir ibn Mehmed	Erbab-ı zıraatden	400	Dörtdivan kazası Göynükviran karyesi	Kendi zer etmekte	48
Seviller	38	Niyazoğlu Ömer ibn İbrahim	Debbâğ esnafı	740	Çağa kazası Şahnalar karyesi	Dörtdivan kazası Yakakaya karyesi ahâlisinden Emeksizoglu Ahmed marifetiyle (Ortakçı)	18
Seviller	39	Niyazoğlu Halil bin İbrahim	Kalaycı esnafı	400	Çağa kazası Şahnalar karyesi	60 ve 61 senesi gayr-i mezru	18
Seviller	48	Çonkarlıoğlu Mustafa bin İbrahim	Kasab esnafı	404	Çağa kazası Deliler karyesi	60 ve 61 senesi gayr-i mezru	3
Seviller	49	Dörtdivanlı- oğlu Ömer bin Ömer	Demirci esnafı	700	Dörtdivan kazası Yayalar karyesi	Aynı karyeden Molla Halil marifetiyle (Ortakçı)	6
Seviller	54	Boyacıoğlu Ahmed bin Mustafa	Manav esnafı	224	Çağa kazası İbricak karyesi	60 ve 61 senesi gayr-i mezru	20
Seviller	59	Yıldızoğlu Halil ibn İbrahim	Kalaycı çırağı	150	Dörtdivan kazası Kübiler karyesi	(isim boş) (ortakçı)	1.5

Seviller	62	Niyazoğlu Mustafa bin Halil	Kasab esnafı	500	Dörtdivan kazası Göynükviran karyesi	60 ve 61 senesi gayr-i mezru	20
Seviller	63	Musluoğlu Ahmed ibn Musa	Dikici esnafı	1095.5	Dörtdivan kazasında Çavuşlar karyesi	61 senesi gayr-i mezru	5
Seviller	87	Hacı Hatiboğlu Mustafa ibn Mustafa	Manav esnafı	330	Dörtdivan kazası Doğancılar karyesi	60 ve 61 senesi gayr-i mezru	8
Seviller	93	Sancakdâr- oğlu Yunus bin Ahmed	Teb'adan	100	Çağa kazası İbricak divanı Koçiler karyesi	Gayr-i mezru	30
Seviller	100	Kara Alioğlu Hüseyin bin Halil	Debbağ esnafı	460	Çağa kazası Şahnalar karyesi	Şahnalar karyesi ahalisinden Kara Memişoğlu Tahir marifetiyle	8

Tablo 9' da görüldüğü gibi Gerede merkezinde oturan fakat diğer kazalarda tarlası olan hane reislerinin, toplam 536.5 dönüm toprağa sahip oldukları görülür. Bunlardan 231.5 dönümünün ziraatı "ortakçılık" ile yapılmaktadır. 48 dönümü toprak sahibince işlenmekte olup 135 dönüm toprağın ekili olup olmadığı hususunda ise herhangi bir bilgi yer almamıştır. Bunun yanında 122 dönüm tarlanın ise gayr-i mezru olduğu bilgisi yer almaktadır.

Aşağıdaki tabloda görüleceği gibi başka köylerde tarlaları olanların toprakları ya kendisi ya da ortakları tarafından işlenmekteydi.

Tablo 10: 1844 Yılında Gerede Merkezinde Mukim Olup Kazanın Diğer Köylerinde Tarlası Olanlar

Yerleşim adı (Mahalle)	Hane numa- rası	Toprak sahibinin adı	Mesleği	Geliri (Kuruş)	Toprağın bulunduğu köy adı	Ziraatın kim tarafından yapıldığı	Tarla dönüm
Orta	12	Mirkelâmoğlu Hacı Hafız Süleyman bin Emin	Attar esnafı	966	Akçakilise	Eymürlü Musa (Ortakçı)	30
Orta	18	Hüseyin Efendioğlu Mustafa bin Mustafa	Çiftçi	710	Ahmedler	Kendi	30
Orta	33	Burukoğlu Ahmed bin Ahmed	Çiftçi	320	Sofular	Kendi	25
Orta	43	Kara Ayvaroğlu Mehmed bin Ahmed	Duhancı esnafı	460	Nuhviran	Kendi	30

Orta	51	Receboğlu Derviş Abdullah bin Ahmed	Tarik-i Halvetiye'den	235	Ahmedler	Aynı karyeden Tobluoğlu Durmuş (Ortakçı)	18
Orta	54	Hüseyin Efendioğlu Ali bin Ali	Hancı	590	Ahmedler	Aynı karyeden Yezükoğlu Ömer(Ortakçı)	42
Orta	79	Çadircıoğlu Ali bin Ömer	Alil	320	Akçakilise	Kendi	40
Orta	110	Hatiboğlu Receb	Kürekçiler divanı muhtarı ve erbab-ı ziraatden	445	Urgancılar	Dörtdivan ahalisinden Abdullah oğlu Halil(Ortakçı)	20
Orta	118	Abdurrahman Ağa zevcesi Züleyha binti Mehmed	Dul. Mahalle-i mezbur ahalisinden Yosunluoğlu Hacı Ömer marifetiyle rü'yet olunduğu	870	Ahmedler	Aynı karyeden Küpelioğlu Hüseyin ve Kumsurdioğlu Hasan marifetiyle	60
Kabiller	4	Hacı Musaoğlu Mehmed Arif bin Mustafa	"Beş yaşında sagır" vasisi Kitirler'den Beyoğlu Ömer Ağa	744	Nuhviran	Yelkenler karyesi ahalisinden Bekiroğlu Ömer marifetiyle	50
Kabiller	41	Ali Yazıcıoğlu Seyyid Ahmed	Kahveci teb'ası	160	Gaziler	Aynı karyeden Gökçeoğlu Ali marifetiyle	12
Kitirler	9	Müftizade Mehmed Necip Efendi bin Raşid	Müderriş	600	Sapanlı	Kendi	60
Kitirler	10	Müftizade Mehmed Nuri Efendi	Talebe	100	Sapanlı	Bilgi yok	50
Kitirler	11	Hacı Mehmed Efendizade Mehmed Sadık Efendi bin Hacı Mehmed	Ashab-ı çiftlikâtdan	300	Kürekçiler	Bilgi yok	40

Kitirler	12	Nalbandoğlu Hacı Mustafa bin Hacı İbrahim	Hancı	2353	Sofiler	Bilgi yok	42
Kitirler	18	Tosunoğlu Kasab Halil	Kasap	510	Nuhviran	Bilgi yok	30
Seviller	18	Koçibeyoğlu Ahmed ibn Veli	Kahveci teb'ası	920	Sofiler	Sofiler karyesi ahalisinden Tunuslu İsmail	35
Seviller	45	Kadıbaşıoğlu Ahmed	Erbab-ı ziraatden	280	Tokular (Toklar)	Kendi	23
Seviller	46	Kadıbaşıoğlu Mehmed bin Ömer	Erbab-ı ziraatden	410	Tokular (Toklar)	Kendi	20
Seviller	50	Muradoğlu Mustafa ibn Ahmed	Musin, mecnun	1200	Tokular (Toklar)	Kendi	40
Seviller	57	Molla Salih damadı Halil ibn Abdullah	Kasab esnafı	590	Tokular (Toklar)	Kendi	15
Seviller	60	Koçibeyoğlu Ali bin Salih	Erbab-ı ziraatden	570	Sofiler	Kendi	29
Seviller	68	Topal Hasanoğlu İbrahim bin İbrahim	Firaren Ereğli kazasında iskân etmekde	----	Tokular (Toklar)	Gayr-i mezru	8
Seviller	89	Tokularlı Abdullah bin İbrahim	Erbab-ı ziraatden	200	Tokular (Toklar)	Kendi	15

Tablo 10' da görüldüğü gibi Gerede mahallelerindeki hane sahiplerinin 7 ayrı köyde, kendilerinin işlediği 327 dönüm, ortaklarının işlediği 267 dönüm olmak üzere toplam 594 dönüm tarlaya sahip olduğu görülmektedir. Ancak ekilip ekilmediği belirtilmeyen 4 ayrı köyde 162 dönüm tarla bulunmaktadır. Gayr-i mezru konumunda ise 8 dönüm tarla bulunmaktadır. Böylece merkezdeki hane reislerinin farklı köylerde 764 dönüm toprağın maliki olduğu söylenebilir.

Tablo 9 ve 10 incelendiğinde Kitirler Mahallesi'nden 8 hane reisinin Dörtdivan kazası köylerinde toplam 121 dönüm, Çağa kazası köylerinde toplam 44 dönüm ve Gerede kazası köylerinde (Sapanlı, Kürekçiler, Sofiler, Nuhviran) toplam 222 dönüm tarlası bulunmaktadır. Böylece Kitirler Mahallesi tahrir defterinde yazılan ve merkezde bulunan 408 dönüm tarla yanında kaza dışında da bu 8 kişi tam 387 dönüm toprağın sahibi olmaktadır.

Gerede köylerinde iskân ettiği halde farklı kazalarda tarlaları olan hane reisleri de bulunmaktadır. Bunlardan birisi Nuhviran köyü 33. hane reisidir. Onun Dörtdivan kazasının Göynükviran köyünde 10 dönüm tarlası olup 60 ve 61 senelerinde bu tarlalarda ziraat yapılmamıştır. Sofiler köyü 5. hane sahibinin de Mengen kazası köylerinden Kuzgök köyünde 12 dönüm tarlası vardır.

Hem kaza dışında hem de kazanın diğer köylerinde tarlaları olan bu hane reislerinin genel olarak gelir düzeylerinin iyi olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Kaza merkezinde kiraya verilen tarlalardan elde edilen kira gelirleri “Tarım Arazilerinin Tasarruf Biçimleri” başlıklı konuda anlatılacaktır.

Tablo 11: 1844 Yılında Gerede Kaza Merkezinde ve Köylerinde Ekilebilir, Nadas ve Toplam Toprak Miktarı (Dönüm)

Yerleşim Adları	Hane Sayısı	Mezru (ekilen alan)	Nadas alanlar	Toplam
Demirciler Mahallesi	101	313.5	642	955.5
Kabiller Mahallesi	46	90	189.5	279.5
Orta Mahalle	116	350	859	1209
Kitirler Mahallesi	42	304	104	408
Seviller Mahallesi	108	486	472	958
Mahallelerin Toplamı	413	1.543.5	2.266.5	3.810
Köylerin Toplamı	1837	17.670	13.021.5	30.691
Mahalle ve Köylerin Toplamı	2250	19.213.5	15.288	34.501

Kaza merkezinde ekilebilir yani mezru tarlaların miktarı 1543.5 dönüm olup 2266.5 dönüm alansa nadasa bırakılmıştır. Buna göre merkezdeki tarlaların tamamı 3810 dönümdür. Merkezde 1261 yılı için mezru olarak gösterilen toprak miktarı ise 700.5 dönümdür.

Mahalle ve köylerle beraber (ekilen ve nadas alanlar) toplam 34.501 dönümdür. Bu miktarın köylerdeki oranı % 88.96, mahallelerdeki oranı % 11.04’ dür .

Kaza merkezinde çayır olmamasına karşın köylerde 254 dönüm çayır kaydedilmiştir.

1896 tarihli Kastamonu Salnâmesi’ne göre Gerede genelinde tarla miktarı 56.413 dönüm, mera ise 366 dönüm olarak verilmiştir.

1.4. Gerede Tarımında Toprak Mülkiyeti

Gerede merkezinde 413 hanenin ekilebilir toprak miktarı yukarıda belirtildiği gibi 3810 dönümdür. 175 hanenin ise kaza içinde hiç toprağı yoktur. Ancak daha önce belirtildiği gibi bazıları farklı kaza ve köylerde toprak sahibidirler. Diğer taraftan kazada 4 hanenin 61 dönüm üzerinde toplam 300 dönüm ekilebilir toprağı mevcuttur. Köylerdeyse 18 hane reisinin 61 dönüm üzerinde toplam 1682 dönüm toprağı sahip olduğu görülmektedir.

Gerede köylerinde hanelerin sahip olduğu ekilebilir arazilerin toplamı 30.691 dönümdür. Merkez ve köylerde tüm ekilebilir arazinin toplamı da 34.501 dönümdür.

Burada unutulmamalıdır ki Osmanlı ölçü sistemi içinde bir dönüm 920 m²’dir.²²⁹

Diğer taraftan dağ köylerinin coğrafi konumları ve hayvancılık uğraşları, aynı bölgede yer alan ekilebilir toprak sahibi kişilere ziraî faaliyetler yönünden zarar vermektedir.

1.5. Tarım işletmeleri

Bölgedeki işletmeler, küçük üretici köylü işletmesi ve çiftlik işletmesi olmak üzere iki tiptir.

Köylü ekonomisinin önemli bir özelliği işletmelerin küçüklüğüdür. Ailenin sahip olduğu toprak miktarı, orta büyüklükte bir ailenin geçimini sağlayacak kadardır. Konuyu daha da belirginleştirmek gerekirse

²²⁹ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Eren Yay, İstanbul, 2000, s.192.

bir küçük üretici ailenin işletmesi, işletmede sürekli olarak yardımcı ücretli iş gücü kullanılmasını gerektirecek kadar büyük değildir; buna karşılık çiftçinin ve ailesinin geçimlerini sağlamak için çiftçilik dışında başka bir iktisadî faaliyette bulunmalarını gerektirecek kadar da küçük değildir.²³⁰

Güran, 19. yüzyılda küçük bir tarımsal işletmenin ancak 1500 kuruş sermaye ile kurulabileceğini belirtirken üretim için de büyükbaş hayvana ihtiyaç duyulduğunu söylemektedir. Ancak borçlarını ödeyemeyecek durumdaki küçük üreticilerin tarım işçisi konumuna da düşeceklerini vurgulamaktadır.²³¹

Ziraat alanlarının genişlik oranları incelendiğinde, Gerede'deki işletmelerin küçük işletme birimleri oldukları görülmektedir. Bu işletmelerde hane reisi toprağını çoğunlukla kendi sürer ve üretim araçları ile işler, hanenin diğer üyeleri de bu toprağın ekim-biçimine yardım ederdi. Bu işletmeler orta düzeyde gelir sağlayan işletmelerdi. Bu sayede işçiye ihtiyaç duyulmaz, hane halkının emeği kâfi gelirdi. Buna en güzel örnek Gerede köylerinde 1149 hane reisi “erbab-ı ziraat” iken vergi hanesi olmayan aynı hanelerde “numara 2” olarak yer alanların 303 hane reisi “çiftçi” olarak nitelendirilmiştir. (Bk. tablo 33) Öte yandan hane reislerinin ve hanenin diğer fertlerinin yeterli olmadığı hallerde işçilere ihtiyaç duyulurdu. Bu sayede meslek sahibi olan işçiler hizmetkârlık, rençperlik ve gündelikçilik yaparak geçimlerini temin ederlerdi. Tarım işçisi olarak adlandırabileceğimiz bu kişilerin kaza köylerindeki sayısı 75'tir.

Diğer taraftan çiftlik işletmesi geniş çapta pazara dönük üretim yapan ve özellikle de hasat mevsimi gibi ziraî faaliyetlerin yoğunluk gösterdiği zamanlarda yardımcı iş gücüne ihtiyaç duyan işletmelerdir. Bunun yanı sıra köylerde 61 ile 100 dönüm arasında tarlayı tasarrufunda bulunduran 17 kişi ile 100 dönümden fazla tarla sahibi olan 1 kişinin de işlerinde yardımcı olması için işçi tutmuş olmaları muhtemeldir. Nitekim çiftlik işletme sahibi Ahmed Ağa'nın köyü olan Yazı karyesinde 7. haneye kayıtlı “Hacı Ahmed Ağa'nın gulâmı Mukteza Selim bin Abdullah”, mesleği erbab-ı ziraat, vergisi 20 kuruş, temettu 129 kuruş olarak zikredilmiştir. “Gulâm” köle demektir. Ancak burada adı geçen şahıs, Ahmed Ağa'nın hizmetinde çalışan, çiftliğin sorumlusu olarak kabul edilebilir.

Yukarıda belirtilen 17 kişinin sahip olduğu toprak miktarı 1257 dönümdür. (Bk. tablo 13)

Kaza merkezinde Demirciler Mahallesi'nde bir hane reisinin 75, diğerinin 80 dönüm olmak üzere 155 dönüm tarlası vardır. Seviller Mahallesi'nde ise hane reislerinden birinin 65 dönüm, diğerinin 80 dönüm olmak üzere 145 dönüm miktarı tarlaya sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 12'de Gerede mahalle ve köylerinin sahip oldukları toprak miktarı görülmektedir.

Tablo 12: 1844 Yılında Gerede Merkez ve Köylerdeki Hanelerin Sahip Oldukları Toprak Miktarı İtibariyle Dağılımı (Dönüm)

TOPRAK GRUPLARI

	Topraksız		1-10 Dönüm		11-25 Dönüm		26-40 Dönüm		41-60 Dönüm		61+ Dönüm		Toplam Dönüm	
Mahalleler	Hane	Toprak miktarı	Hane	Toprak miktarı	Hane	Toprak miktarı	Hane	Toprak miktarı	Hane	Toprak miktarı	Hane	Toprak miktarı	Hane	Toprak miktarı
Demirciler	29	-	43	231.5	18	306	6	205	1	58	2	155	99	955.5
Kabiller	17	-	16	97.5	9	154	1	28	-	-	-	-	43	279.5
Orta	32	-	34	244	25	456	5	182	6	327	-	-	102	1209
Kitirler	14	-	7	46	15	272	3	90	-	-	-	-	39	408
Seviller	52	-	25	130	18	318	7	220	3	145	2	145	107	958
Toplam	144	-	125	749	85	1506	22	725	10	530	4	300	390	3810

230 Güran, 19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı... s.112-113.

231 Güran, age, s.83-85

Köyler														
Yenice	-	-	-	-	4	74	1	28	-	-	-	-	5	102
Ortaca	2	-	12	93	5	74	-	-	-	-	-	-	19	167
Ortaca	-	-	-	-	1	20	-	-	1	60	-	-	2	80
Sani	-	-	3	19	3	47	-	-	-	-	-	-	6	66
Hocalar	1	-	2	11	7	111	1	30	-	-	-	-	11	152
Hacı Mu- salar	-	-	5	38	4	77	-	-	-	-	-	-	9	115
Akçaşar	1	-	15	120	4	75	1	28	-	-	-	-	21	223
Kayı Zob- ran	-	-	2	14	8	130	-	-	-	-	-	-	10	144
Demirci	-	-	19	163	25	405	2	57	1	43	-	-	47	668
Zobran	1	-	29	221	18	292	3	97	2	105	-	-	53	715
Memuk	1	-	3	23	5	82	4	135	2	89	1	73	16	402
Afşar Ta- rakçı	-	-	1	10	7	126	4	120	-	-	-	-	12	256
Ulaşlar	-	-	1	5	1	26	1	30	-	-	-	-	3	61
Muratfakı	1	-	-	-	5	76	-	-	-	-	-	-	6	76
Çenker	-	-	1	10	14	277	6	196	2	95	1	70	20	648
Kürekciler	-	-	3	27	8	124	1	30	-	-	1	80	15	261
Ahmedler	-	-	7	53	5	83	-	-	-	-	-	-	12	136
Yazıkara	-	-	10	69	8	114	-	-	-	-	-	-	18	183
Mankallar	2	-	8	43	6	118	1	30	-	-	-	-	16	191
İmirşe	3	-	19	136.5	9	123	-	-	-	-	-	-	31	259.5
Sungurlar	1	-	6	35	10	158	-	-	-	-	1	90	18	283
Karacadağ	-	-	9	70	6	80	-	-	-	-	-	-	15	150
Kabaklu (Kapaklu)	1	-	3	24	2	32	-	-	-	-	-	-	6	56
Demirciler	1	-	7	43	3	54	1	40	1	50	-	-	13	187
Mukamlar	-	-	-	-	4	82	-	-	-	-	-	-	4	82
Yaman	-	-	3	23	5	72	-	-	-	-	-	-	8	95
Zeyneller	-	-	6	41	7	114	-	-	1	42	-	-	14	197
Cevaplar	-	-	-	-	2	36	5	175	-	-	-	-	7	211
Kurtlar	-	-	7	52	7	103	6	199	-	-	-	-	20	354
Külef	-	-	3	23	7	107	2	60					12	190
Burgucu	-	-	1	6	10	201	1	35	-	-	-	-	12	242
Gökçeler	-	-	4	30	9	158	3	96	2	90	-	-	18	374
İmanlar	1	-	6	45	14	231	3	97	-	-	-	-	24	373
Kuşca	1	-	11	77	19	256	1	40	-	-	-	-	32	373
Yağdaş	-	-	3	25	-	-	-	-	-	-	-	-	3	25
Ümid	2	-	1	10	1	25	-	-	-	-	-	-	4	35
Çukurca	-	-	2	20	3	48	-	-	-	-	-	-	5	68
Kavacık	2	-	6	33	12	190	-	-	-	-	-	-	20	223
Alparocak	1	-	5	38	4	70	-	-	-	-	-	-	10	108
Karakuzu	-	-	6	50	6	84	1	38	-	-	-	-	13	172
Kösreli	-	-	2	13	5	125	5	178	2	115	-	--	15	431
Çalaman	-	-	-	-	3	51	1	30	-	-	-	-	5	81
Kalaç	-	-	22	182	35	589	4	132	-	-	-	-	61	903
Aktaşkurt- ları														
Bozkuş														
Haşad														

Dölen (Dülan)	-	-	3	17	3	41	1	36	-	-	-	-	7	94
Cebni	-	-	-	-	7	176	1	30	1	45			10	251
Kavaklı	-	-	-	-	6	103	5	148	2	104			13	355
Toklar	-	-	3	26	7	135	4	128	1	52	3	209	18	550
Sipahiler	-	-	-	-	5	82	7	174.5	1	41	-	-	12	297.5
Süller	-	-	4	23	7	108	1	38	-	-	-	-	12	169
Alabaş	-	-	1	17	-	-	-	-	1	52	-	-	2	69
Dağkara	-	-	7	45	8	142	2	62	-	-	-	-	17	249
Bugüş	-	-	9	81	8	130	2	61	-	-	-	-	19	272
Bağye (Tat-lar)	-	-	1	7	1	11	1	40	1	60	-	-	4	118
Çalışlar	1	-	7	56	8	119	1	28	-	-	-	-	17	203
Tekfur	-	-	3	22	3	50	1	27	-	-	-	-	7	99
Mirce Zob-ran	1	-	10	72	13	216	1	30	-	-	-	-	25	318
Çakıl	-	-	1	5	7	142	-	-	-	-	-	-	8	147
Viranbaşı	-	-	13	106	23	406	1	27	1	46	-	-	38	585
Davutbeyli	-	-	5	30	3	39	-	-	--	-	-	-	8	69
Kabaklar	-	-	-	-	2	41	3	103	-	-	-	-	5	144
Gaziler	-	-	2	13	8	117	-	-	-	-	-	-	10	130
Temürciler	1	-	2	20	6	93	-	-	-	-	-	-	9	113
Nuhviran	2	-	10	87	15	308	5	170	2	115	-	-	34	680
Yelkenler	1	-	3	25	6	117	6	225	1	45	-	-	17	412
Değişler	-	-	-	-	4	84	1	40	2	110	-	-	7	234
Yazı	2	-	2	15	1	20	1	35	2	108	1	445	9	623
Çoğullu	2	-	11	88	38	602	26	824	6	315	2	150	85	1979
Afşar-ı Şerif	-	-	4	23	6	105	2	52	-	-	2	140	14	320
Bölük Sani	1	-	4	25	14	245	8	255.5	1	42	-	-	28	567.5
Akbaş	-	-	4	40	11	196	4	122	1	45	-	-	20	403
Hasanlar	-	-	2	18	14	235	2	56	-	-	-	-	18	309
Eymür	-	-	7	61	7	142	2	53	-	-	-	-	16	256
Elviran	-	-	30	214	15	228	-	-	-	-	-	-	45	442
Havullu	1	-	7	60	38	668	5	163	-	-	-	-	51	891
Salur	1	-	7	52	28	431	-	-	-	-	-	-	36	483
Ağızvıran (Yenecik)	-	-	1	10	8	134	3	68	2	85	-	-	14	297
Ağızvıran	1	0	7	54	8	120.5	3	92	-	-	-	-	19	266.5
Çağış	-	-	12	93	10	201	5	157	-	-	-	-	27	451
Virancık	-	-	6	48	20	349	4	119	-	-	-	-	30	516
Ovacık	6	-	27	162	9	125	-	-	-	-	-	-	42	287
Yukarı Ovacık	-	-	15	73	4	68	1	27	-	-	-	-	20	168
Hacılar	-	-	4	40	9	165	4	140	-	-	-	-	17	345
Samat	-	-	10	79	28	483	8	233	-	-	-	-	46	795
Geçitler	-	-	4	38	10	160	1	37	-	-	-	-	15	235
Alaman	2	-	8	176	6	215	-	-	-	-	-	-	19	391

Sabanlı	4	-	-	-	4	62	2	80-	-	-	-	-	10	142
Bıçakçılar	1	-	13	96	5	76	1	33	-	-	-	-	17	205
Dikmen	2	-	3	24	5	69	-	-	-	-	-	-	10	93
Çayviran	2	-	27	171.5	28	423	-	-	-	-	-	-	57	594.5
Danış-mendler	-	-	3	25	22	389	7	220	3	147	2	128	37	909
Kandak	2	-	6	48	1	15	-	-	-	-	-	-	9	55
Emir	-	-	-	-	6	111	-	-	-	-	-	-	6	111
Koçumlar	1	-	11	50.5	6	80	1	27	-	-	-	-	19	157.5
Kürkçüler	-	-	2	17	3	54	3	90	2	105	-	-	10	266
Sofiler	2	-	3	19	4	71	1	29	2	105	-	-	12	224
Urgancılar		-					4	133	1	41	1	75	6	249
Kıncı Ali-ler	2	-	11	51	2	28	-	-	-	-	-	-	15	79
Soffalar	1	-	2	16	1	12	-	-	-	-	-	-	4	28
Mirce Ki-raz	3	-	2	19	12	212	8	245	2	99	1	72	28	647
Yeniyapar	-	-	3	39	7	126	3	115	2	101	-	-	15	381
Dümenler	-	-	-	-	-	-	5	163	-	-	2	150	7	313
Günay	3	-	22	124	7	88	-	-	-	-	-	-	32	212
Toplam	70	-	617	4632.5	874	14762.5	214	6811	51	2552	18	1682	1846	30.691(*)

(*) 1840 yılı nüfus sayımlarında temettuatlarda olmayan beş köyün toplam 130 hanesi vardır. Buradaki hane reislerinin ortalama onar dönüm tarlası olduğu düşünülürse 1300 dönüm tarla ilave edilmelidir. Ayrıca temettuat kayıtlarında çeşitli nedenlerle farklı yerlerde zikredilen 4 ayrı köyde köy başına 10 hane yaşadığı düşünülürse ve toplam 40 hanenin onar dönüm tarlası olduğu kabul edilirse ortalama 400 dönüm tarla daha ortaya çıkacaktır. Ayrıca kaba bir hesaplama 1700-1800 dönüm kadar tarla varlığını da kabul etmek mümkündür.

Tablo 13: 1844 Yılında Merkez ve Köylerdeki Hanelerin Sahip Oldukları Toprak Miktarı İtibariyle Dağılımı (Dönüm)

TOPRAK GRUPLARI

Yerleşim adı	Topraksız		1-10 Dönüm		11-25 Dönüm		26-40 Dönüm		41-60 Dönüm		61+100 Dönüm		Çiftlik Dönüm	
	Hane	Toprak miktarı	Hane	Toprak miktarı	Hane	Toprak miktarı	Hane	Toprak miktarı	Hane	Toprak miktarı	Hane	Toprak miktarı	Hane	Toprak miktarı
Merkez	144	-	125	749	85	1506	22	725	10	530	4	300	-	-
Köyler	70	-	617	4632.5	874	14.762	214	6811	51	2552	18	1682	1	445
Toplam	214	-	742	5381.5	959	16.268.5	236	7536	61	3082	22	1982	1	445

Tablo 13 incelenecek olursa kaza merkezinde yer alan 390 kişinin 144'i topraksızdır. Bu durumda topraksızların oranı % 37'dir. Bu sonuç daha önce dile getirildiği gibi kaza genelinde diğer mesleklerin daha hâkim olduğu gerçeğini pekiştirmektedir. Diğer taraftan köylerin genelinde de 70 hane reisi toprak sahibi değildir. Merkezde 125 hane reisi 749 dönüm toprağı işlemektedir. Buna göre kişi başına düşen

toprak miktarı 6 dönümdür. Köylerde en fazla yoğunluk 11- 25 dönümde görülür. Buna göre de köylerde 874 hane reisi 14. 762. 5 dönüm tarlayı kullanmaktadır. Bu aralıkta yer alan köylülerin tarla ortalaması 16.9 dönüm civarındadır.

Tablo 14: 1844 Yılında Gerede Merkez ve Köylerinin Sahip Oldukları Toprakların Hanelere % Olarak Dağılımı

	Topraksız		1-10 Dönüm		11-25 Dönüm		26-40 Dönüm		41-60 Dönüm		61+100 Dönüm		Çiftlik Dönüm	
Yerleşim birimleri	Hane	Toprak-sız %	Hane	Toprak miktarı %	Hane	Toprak miktarı %	Hane	Toprak miktarı %	Hane	Toprak miktarı %	Hane	Toprak miktarı %	Hane	Toprak miktarı %
Merkez	144	36.92	125	32.05	85	21.79	22	5.64	10	2.57	4	1.03	-	-
Köyler	70	3.79	617	33.42	874	47.45	214	11.70	51	2.65	18	0.92	1	0.54
Merkez-köyler	214	20.32	742	32.77	959	34.62	236	8.67	61	2.61	22	0.98	1	0.27

Yukarıdaki tabloda dikkat çeken hususlara gelince köy nüfusunun % 3.81' u topraksızdır. Yine köylerde 11-25 dönüm aralığında toprağa malik 874 hanenin sahip olduğu oran ise % 47.62' dir.

1.6. Tarım Arazilerinin Tasarruf Biçimleri

Tarım işletmelerinde mülkiyet ilişkisi iki türdür: Sahibinin tasarruf yetkisindeki topraklar ve kira²³² ile tutulan topraklar.

Bizzat ziraat yapan işletmeler kendi topraklarında faaliyette bulunmaktadır. Arazinin küçük mülkiyet halinde dağıldığı bölgelerde bu usulün uygulandığı görülmektedir.²³³

Kasabada gerek tüccar ve esnaf kesiminden gerekse diğer meslek grupları arasından az da olsa toprağının tamamını veya bir kısmını kendisi işleyenlere de rastlanmaktadır.

Kaza genelinde ekilen toprakların % 99.40'ı küçük üretici köylü işletmelerinin sahibi oldukları topraklardır. Ancak toprakların % 0.60'ı kiracıların ellindedir.²³⁴

Kaza merkezinde Orta Mahalle'den 23. hane reisi bir kişinin, kiraya vermiş olduğu 7 dönüm tarlasından 20 kuruş, 69. hane reisi kiraya verdiği 2 dönüm tarlasından 15 kuruş, 97. hane reisi kiraya verdiği 10 dönüm tarlasından 18 kuruş, 107. hane reisi kiraya verdiği 15 dönüm tarlasından 15 kuruş, 113. hane reisi kiraya verdiği 15 dönüm tarlasından 99 kuruş olmak üzere toplam 49 dönüm tarlanın kiraya verilmiş olduğu ve bunlardan toplam 152 kuruş kira geliri elde edildiği görülmektedir. Bu mahallede küçük köylü işletmelerin % 93'ü kendi topraklarında tasarruf etmekte olup % 7 oranındaki toprak kiradadır.

Kitirler Mahallesi 41. hane sahibi, 25 dönüm tarlasını kiraya vermiş ve bundan 132 kuruş kira geliri elde etmiştir.

Cebni köyünde toplam 30 dönüm, Bugüş'te (Günümüzde Bünüş olarak anılmaktadır.) 18 dönüm, Süleler'de 23 dönüm toprağın kirada olduğu görülür. Neredeyse bütün ekili topraklar küçük üretici köylü işletme sahiplerinin elindedir. Zaten köylüye yetersiz olan toprağın ayrıca kiraya verilmesi ancak özel

²³² İcar, (kiralama) toprağın belli bir bedel karşılığında bir süre için sahibi tarafından verilmesidir. İcar sözleşmeleri genellikle sözlü ve kısa sürelidir. Bu usulde en önemli sakınca kiralayan kişinin tarlanın verim gücünü muhafaza etmesi için gerekli dikkat ve bakımı göstermemesidir. Bk. Olalı, age, s.250

²³³ Olalı, age, s.250

²³⁴ Kaşmer, agt, s.59

hallerde olmaktadır. Meselâ yukarıda adı geçen köylerden Cebni köyünde 30 dönüm toprağa sahip 2 hane reisi İstanbul'da ikamet etmekte olduğundan tarlaları kiradadır. Bugüş köyünde 18 dönüm toprağa sahip hane reisi askerde bulunduğu tarlası kiradadır. Süleler'deki 2 hane reisinin toplam 25 dönüm toprağı da sahiplerinin Yedikule'de olmaları sebebiyle kirada bulunmaktadır. Ancak tarla üretiminin çok az bir kısmı bu topraklardan sağlanmaktadır.

Kazada bulunan tek çiftlik işletmesinde tüm topraklar tasarruf sahibi tarafından işlenmektedir.

1.7. Tarım Üretiminde Rekolte ve Verimlilik

19. yüzyıl Osmanlı tarımında, tarımsal üretimin miktar ve ekilen alanda oransal olarak getirisinin düşüklüğü hakkında tespitler sunan Güran'a dayanarak H.1260 yılı Gerede tarımındaki rekolte ve verimlilikleri değerlendirmek daha faydalı sonuçlar getirebilir.

Güran'a göre "Osmanlı tarımsal üretimindeki düşük rekolte ve verimlilik, tarımsal üretimde çalışacak yeterli iş gücü niteliğinde nüfus bulunmaması, ulaşım sorunları, tarla ekme, çapalama, çift sürme, hasat teknolojilerinin geriliği, sulama ve gübrelemenin neredeyse hiç olmaması gibi nedenlere dayanmaktadır. Bir işletmenin sermaye donatımı tarımda teknoloji düzeyini etkiler."²³⁵ sözleriyle küçük aile işletmelerindeki sermaye donatımı sorununa dikkat çeken Güran, sermaye donatımını oluşturan unsurları dörde ayırmaktadır:

1. Ev, ambar, ahır gibi barınaklar,
2. Hayvanlar,
3. Çift araçları,
4. Toprak.

Gerede özelinde belirleyici ağırlıkta olan küçük aile işletmeciliği içindeki unsurların üretim ve verimlilikteki yeri ve katkısı yadsınmaz. Temettuat defterlerindeki kayıtlarda yukarıda sayılan donatımlardan 1. ve 3. sıradakilere hiç rastlanmazken, çift hayvanları olarak düşünülmesi gereken öküz, inek, beygir, kısrak kayıtlarda geçmektedir. Bu arada 1. ve 3. sıradaki sermaye donatımlarının defterlerde olmaması, bunların bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Taşıma hayvanları olarak kabul edilebilecek olan merkep, katır ve esb²³⁶ kayıtlarda geçmektedir. Gerede merkez ve köylerindeki çiftçilik yapan hanelerin neredeyse tamamında birer çift öküz veya bir inek, bir öküz bulunmaktadır. O halde Gerede kazasında, tarımsal üretimde -çift sürme, harman, hasat işlemlerinde- hayvan gücüne dayalı işlemler egemendir. Osmanlı'da geçimlik üretimine esas olan çiftçilik, bir çift öküz, tarla, bir haneden oluşan üretim birimidir. Daha eski dönemlerden itibaren Osmanlılarda görülen bu anlayışın 19. yüzyıl ortasında, pek çok yerde olduğu gibi Gerede'de de hâlâ geçerli olduğu söylenebilir.

1.8. Gerede Temettuat Defterlerinde Geçen Ölçü Birimleri

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıl ortalarında tarımsal ürünlerin miktarını hesaplamada kullanılan ölçü birimlerinden Gerede Temettuat Defterleri'nde adı geçenler ve bunların günümüz temel ölçü birimlerindeki karşılıkları aşağıda gösterilmiştir:

Kile: "1841'den itibaren Türkiye'nin her yerinde 1 kile=35.27 litre=20 okka" olarak kabul edilmiş bir ölçü birimidir.²³⁷ Bu tür kile, "İstanbul kilesi" olarak adlandırılır. 1 kile=20 okka=25.65 kg'dır. 1 okka ise 1283 gramdır. Osmanlı coğrafyasının değişik bölgelerinde "kile" nin kilo cinsinden farklı değerlere tekabül ettiği görülmektedir.²³⁸

235 Güran, Osmanlı Tarım Ekonomisi... s.228-248.

236 Esb, yel gibi seçirten at olarak tanımlanmıştır. (Bk. Mustafa Nihat Özön "Osmanlıca-Türkçe Sözlük", İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2005, s.208)

237 W. Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, (çev. Acar Sevim) MÜFEF Yay. İstanbul, 1990, s.51.

238 Pakalın, age. C.II, s.281.

Gerede Temettuat Defterleri'nde kile ile birlikte "keyl" ifadesi kullanılmaktadır.²³⁹

Dönüm: Tarımsal alanların miktarını belirleyen bir Osmanlı dönümü, yaklaşık 920 m² dir.

Evlek: Bağ ve bahçelerde kullanıldığı biçimiyle bir evlek=0.25 dönüm=254.8 m²dir. Gerede Temettuat Defterleri'nde "evlek" daha çok "çayır" için kullanılmaktadır.

1.9. Gerede'de Tahıl Fiyatları ve Gelirleri

İncelenen defterlere göre Gerede genelinde, dönemin tahıl fiyatlarını tespit etmek mümkündür. Ancak burada esas alınan fiyatlar hanelerin ödediği aşar vergilerinden tahılın kile başına kabul edilen parasal değeridir. Söz konusu kayıtlara göre Gerede'nin bütününde tahıl fiyatları aynıdır. Örneğin bir kile buğday 18 kuruş, kg'ı ise 0.70 kuruştur. Bir kile arpa 12 kuruş, kg'ı da 0.47 kuruştur.²⁴⁰

Defterlerde bir keyl buğday 6 kuruş, bir keyl arpa 5 kuruş, bir keyl fiğ²⁴¹ 6 kuruş, bir keyl kaplıca 4 kuruş ve bir keyl kak 4 kuruş olarak belirlenmiştir. Bu verilerden, bütün Gerede'deki hanelerin gayrisafi tahıl gelirleri tespit edilebilmektedir.

1.10. Bitkisel üretim

Gerede merkez ve köylerinde daha önce ifade edildiği gibi buğday, arpa ve kaplıca üretilmiştir.

Tablo 15: 1844 Yılında Gerede Merkez ve Köylerinde Bitkisel Üretim, (Kile olarak)

Yerleşim birimi adı	Hınta (buğday)	Şa'ir (arpa)	Kabluca (kaplıca)
Demirciler Mahallesi	71	41.5	10
Kabiller Mahallesi	26.5	10	5
Orta Mahalle	78	58.5	10
Kitirler Mahallesi	53	106.5	57
Seviller Mahallesi	76.5	29	3
Mahalleler Toplamı	305	245.5	85
83 köyün Toplam Üretimi²⁴²	3522	2765.5	1287
Mahalle ve Köylerin Üretiminin Toplamı	3827	3011	1372

Gerede merkezinde bitkisel üretim yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi beş mahallenin buğday üretimi 305 kile, arpa üretimi 245.5 kile, kaplıca üretimi ise 85 kile olarak belirtilmiştir. Kitirler Mahallesi'nde sadece birinci ve on üçüncü hanenin (vakıfların hasılatı olarak) üretim bilgilerine yer verilmiştir. Bir yılda üretilen tahıl miktarını kilogram olarak hesapladığımızda şu sonuçlar ortaya çıkar: Buğday 7823.2 kg, arpa 6153.4 kg, kaplıca 2180.2 kg üretilmiştir.

239 Kabiller Mahallesi 27. hanede mukim şahsın asıyâb bilgileri "bir hisseden hâsılât-ı senevîsi keyl-i İstanbul" şeklinde verilmiştir.

240 Yalçın, agm. s.51.

241 Fiğ: Baklagillerden olup hayvan yemi olarak yetiştirilen, tırmanıcı, çiçekleri yapraklarının koltuğunda yer alan bir yıllık otsu bitki. (Bk. Çağbayır, age, s.1558)

242 Tabloda 105 köy yerine 83 köyün bitkisel üretiminin yer alması –daha önce dile getirildiği gibi- bu defterlerin orijinal olmayıp suret olmasındandır. Kürekçiler, Ahmedler, Yazıkara, Dağkara, Bugüş, Bağye, Ağızviran(Yenecik), Ağızviran, Sabanlı, Alaman, Danışmendler, Mankallar, Kürkçüler, Sofiler, Urgancılar, Soffalar, Mirce Kiraz gibi köylerin bitkisel üretimi verilmemiş ancak aşarları kaydedilmiştir. Salur köyünde 21. haneye kadar bitkisel üretim verilmiş, 21. haneden 36. haneye kadar ise sadece aşar bilgisi verilmiştir. Murat Fakihler, Çenger ve Kürekçiler köylerinin bitkisel üretimi ve aşarı defterlerde yer almamıştır. Çoğullu köyü bilgileri 3647 numaralı defterden alınmıştır.

83 köyde buğday üretimi 3522 kile, arpa üretimi 2765.5 kile ve kaplıca üretimi ise 1287 kiledir. Gerede köylerinde kilogram olarak 90.339 kg buğday, 70.935 kg arpa ve 33.011 kg kaplıca üretimi yapılmıştır.

Köy tipi bir tarım işletmesinde, işletme içinde tüketilmeye en elverişli gıda maddesi buğday olup onun üretimine ağırlık verilmesi gayet normaldir. Kasaba ve köylerde yetiştirilen bitkiler içinde buğdayın, bitkisel üretim değeri içindeki payı % 46.61, arpanın payı % 36.68, kaplıcanın ise % 16.71'dir.

1874 tarihinde yayımlanan Kastamonu Salnamesi'ne göre²⁴³ buğday 3519 kile, arpa 6254 kile, kaplıca 2394 kile, fiğ 690 kile, burçak ise 299 kile olarak üretilmiştir. Daha önce 1844 yılı temettuat kayıtlarına göre köy sayısının 102 olduğu belirtilmişti. Ancak kayıtlarda 83 köyün bitkisel üretimi kaydedilmiş fakat 22 köyün bitkisel üretimi ise kayda geçmemiştir. Buna göre 1844 yılında üretilen buğday 1874 tarihine göre 308 kile daha fazladır. 21 köyün üretimi tespit edilmiş olsaydı mutlak surette, 30 yıl sonraya göre çok daha fazla buğday üretiminin yapıldığı sonucu ortaya çıkacaktır. Arpa ve kaplıcada ise durum farklıdır. Arpa üretiminde sağlanan üretim artışı, 1874 Salnamesi verilerinde 30 yıl öncesine göre iki kattan daha fazladır. Durum kaplıcada da farklı değildir. Bu üründe ise iki kata yakın fazla üretim söz konusudur.

Salnamede geçen bitkisel ürünlerden fiğ ve burçak üretimi H. 1260 sayımlarında son derece düşük olup miktar belirtilmesi önem arz etmemektedir.

1.11. Diğer Tarım Ürünleri

Gerede Temettuat Defterleri'nde tahıl tarımı dışında üretim yapılan sanayi bitkileri (susam, tütün, pamuk), bağ-bahçe ürünleri (bağ, zeytin ve incir ağaçları) ve tarla sebzeleri (karpuz, soğan, fasulye vb.) üretimi geçmemektedir. Ancak bazı hanelerin "*kak geliri*" vardır. Buna göre bazı hanelerin elma ve armut kurutarak kak elde ettikleri yorumu yapılabilir.

2. Hayvancılık ve Gerede'deki Dericilik Potansiyeli

Tarımın hâkim olduğu sanayi öncesi ekonomilerde bir çeşit birikmiş servet niteliği taşıyan hayvancılık, Gerede kazasının mahalle ve köylerinde de önemli bir geçim kaynağıdır.

19. yüzyıl ortalarında Gerede'de yapılan hayvancılık faaliyetlerini de "*köylü ekonomisi*" nin bir kolu olarak incelemek gerekir. Bu bağlamda, Gerede'de 1844 yılında, kayıtlara göre başta büyüklük açısından olmak üzere çeşitli açılardan egemen olan işletme biçimi "*küçük aile tipi işletme*"dir. Bu tür çiftçi işletmelerindeki hayvancılık faaliyetleri:

- Çekim ve yük taşıma,
- Gübreleme,
- Çiftçi ailesinin gıda ve diğer ihtiyaçlarını karşılama,
- Piyasa için hayvan yetiştirme gibi²⁴⁴ amaçlarla yapılmaktadır.

Ziraî faaliyetler arasında yer alan hayvan yetiştiriciliğinin tarım işletmelerinde hangi amaca yönelik olduğunu ancak bu işletmelerin ağırlık vereceği üretim hedefleri tayin eder. Yukarıda Tevfik Güran'ın çiftçi işletmelerinde hayvancılık faaliyetlerinin hangi amaçlarla yapıldığını belirtmiştik. Ancak hayvancılığı temel amaç edinen tarım işletmelerinde üretimin hedefi pazardır. Yağ, süt ve deri gibi hayvan ürünleri piyasaya dönük olarak üretilir. Tarım işletmelerinde çok sayıda küçükbaş hayvan beslenmesi bu işletmelerde pazara dönük üretim faaliyetlerinde bulunulduğunu göstermektedir. Buna göre merkezde koşum

243 1291 Tarihli Kastamonu Salnamesi, s.188.

244 Güran, Osmanlı Tarım Ekonomisi... s.258.

hayvanlarının sayısı 111, büyükbaş hayvan sayısı 653, küçükbaş hayvan sayısı 331'dir. Köylerdeyse koşum hayvan sayısı 2760, büyükbaş hayvan sayısı 5947 ve küçükbaş hayvan sayısı ise 17.694'dür.

Tarım işletmelerinde ve koşum işlerinde kullanılmasının yanında, topraktan daha iyi bir verim elde etmek amacıyla hayvanın gübresinden de yararlanılmaktaydı. Bundan başka hayvan besleyen kişi peynir, süt, yağ, et, yün gibi kendi ailesinin temel ihtiyaçlarını da pazara inmeden karşılayabilmekteydi. Hayvanların tarımsal alanda yardımcı olmasının dışında peynir, süt, yağ gibi hayvansal ürünler; deri, yün gibi sınaî maddeleri de pazara çıkarılarak satılmaktaydı.²⁴⁵ Hayvancılık kapsamına giren faaliyetler, kasaba merkezinde ve köylerde büyük çapta çiftçi hanelerce yapılan beslenme ve tarıma destek amaçlı faaliyetlerdir.

Diğer Osmanlı kazalarında olduğu gibi büyük baş hayvanlarından öküz, beygir, at, katır ve merkep hem tarla sürümünde hem de yük taşımacılığında kullanılmaktadır.

Öte yandan hayvancılık, çiftçilerin tarımsal faaliyete ek gelir olarak ve kendi bireysel ihtiyaçları olan beslenme yanında, birçok köyde onların giyim gibi ihtiyaçlarını da karşılıyordu.

Gerede'de, tarımsal toprakların verim düşüklüğü ve azlığı, tarıma elverişli düzlüklerin sınırlılığı, kuru tarım ve nadas zorunluluğu üreticiyi hayvan beslemeye yöneltmiştir. Aynı zamanda dağlık yapı ve iklimin sert olması kazanın kırsal kesiminde hayvancılığı daha önemli hale getirmiştir. Özellikle arazilerin nadasa bırakılan kesimlerinde ve dağ yamaçlarında hayvan otlatma biçiminde sürdürülen bu durum, bazı köylerde keçi sürüleri sahibi olunacak kadar dikkate değer boyutlara ulaşmaktadır. Ovacık, Yukarı Ovacık, Afşar-ı Şerif, Bölük Sani, Gökçeler, Kuşca gibi köylerde ek gelir amaçlı olarak yaygın bir keçi yetiştiriciliği dikkat çekmektedir.

Kastamonu Salnâmesi'nde²⁴⁶ verilen şu bilgiler önem arz etmektedir:

"Kazâ-i mezbûr mürtefi' bulunduğundan ahalişi tiftik keçisi yetiştirmekle melûf olarak bu tiftik mahsûlü pek nâfi' şey olduğundan terâkkisine yevmen feyevmâ çalışılmakta ve ahali pek çok faidelenmekde olduğu mahalli mazbatası iş'ârâtından anlaşılmıştır."

Özetle, coğrafi olarak yüksek bir yerde kurulmuş olan Gerede'de halkın faydalı bir hayvan olan tiftik keçisinin yetiştirilmesi konusunda gayretli bir çalışma içinde olduğu ifade edilmektedir.

Gerede'nin dağ köylerinden Ovacık ve Yukarı Ovacık'ta küçükbaş hayvancılığın diğer köylere göre büyük önem kazanmış olması söz konusudur. Her iki köyün toplam hanesi 62 olmakla beraber küçükbaş hayvan sayısının toplamı 831'dir. Böylece hane başına düşen küçükbaş hayvan sayısı 11.8'dir.

Ovacık'ta toplam 42 hanenin 272 dönüm tarlasından ancak 55 dönümü ekilmiş olup 14 dönüm tarlaya gayr-i mezru konumdadır. Hane başına sadece 1.3 dönüm düşer ki bu sayı çiftçilik açısından çok düşüktür. Yine Yukarı Ovacık köyünde 20 hanenin toplam 159 dönüm tarlasından 49 dönümü ekilmiş olup 34 dönümüye gayr-i mezru olarak kaydedilmiştir.

Bütün bu verilerden çıkan sonuç, tarımda yeterli faaliyete sahip olamayan köylerin hayvancılığa yöneldiği gerçeğidir. Öte yandan çekim ve yük taşımak ya da piyasa için Gerede merkezine yakın özellikle Nuhviran köyünde "*bargircilik*" yani nakliyatçılık yapılması hatırı sayılır bir faaliyet alanıdır.

2.1 Hayvan Varlığı

Gerede merkez ve köylerinde oldukça farklı hayvan varlığından bahsedilmektedir. Genelde çiftçilik yapan her çiftçi hanesine bir çift öküz ve bir merkep veya beygir düşmektedir.

245 Güran, *Osmanlı Tarım Ekonomisi...* s.198.

246 1290 Tarihli *Kastamonu Salnamesi*, s.145.

Gerede'nin hayvan varlığı aşağıdaki tablolarda gösterilmektedir:

Tablo 16: 1844 Yılında Gerede'de Nakliye-Yük Hayvan Varlığı (Adet)

	Nakliye-yük hayvanları								
Mahalle Adı	Bargir	Kısarak	Kısır Kısarak	Kısarak sagir	Tay	Katır	Merkep	Merkep sıpası	Esb
Demirciler	27	1	-	-	2	4	4	-	3
Kabiller	15	-	-	-	-	-	-	-	2
Orta	39	3	-	-	2	-	-	-	-
Kitirler	8	-	-	-	-	-	-	-	1
Seviller	36	3	1	-	-	-	1	-	-
Mahalleler Toplamı	125	7	1	-	4	4	5	-	6
Köylerin Toplamı	423	322	20	2	140	22 ²⁴⁷	375	5	1
Mahalle ve Köylerin Toplamı	548	329	21	2	144	26	380	5	7

Tabloda da görüleceği gibi yük hayvanı olarak en fazla beygir ve merkep daha sonra da kısarak ve katır gelmektedir.

Tablo 17: 1844 Yılında Gerede'de Koşum ve Diğer Büyükbaş Hayvan Varlığı (Adet)

	Koşum hayvanları		Diğer büyükbaş						
Mahalle adı	Kara Sığır Öküzü	Camus Öküzü	Kara Sağman Sığı	Sağman Camus	Kısır Camus	Düve Buzağı	Erkek Buzağı	Düve Malak	Erkek Malak
Demirciler	19	3	82	11	-	38	35	9	5
Kabiller	7	-	32	3	-	13	12	1	4
Orta	33	-	72	16	-	30	38	6	9
Kitirler	11	2	25	4	-	10	19	3	3
Seviller	34	2	69	21	-	27	36	14	6
Mahalleler Toplamı	104	7	280	55	-	118	140	33	27
Köylerin Toplamı	2561	199	2403	347	9	1271	1556	151	216
Mahalle ve Köylerin Toplamı	2665	206	2683	402	9	1389	1696	184	243

247 Alaman köyü 5. hane reisinin "kürr katır"ı kaydedilmiştir. Kürr katır, Tarama Sözlüğü'nde "at ve eşekten doğan kulun ve koduk" olarak tanımlanmıştır. (Bk. Türk Dil Kurumu Yayınları, *Tarama Sözlüğü*, C. IV. (K-N) Türk Dil Kurumu Basımevi, Ankara, 1969, s.2727. Kürr; at ve eşek v.b hayvanların yavrusu olarak da açıklanmıştır. (Bk. Mertol Tulum, *Osmanlı Büyük El Sözlüğü Türkçesi*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2013, s.458.)

Tabloya alınmayan hayvanların kaza genelinde sayıları ise şöyledir: Dana sayısı köylerde 91 olup Gerede merkezinde 6 erkek dana ve 11 dişe dana sayılmıştır. Ester²⁴⁸ sayısı da 1'dir. Tablo 17'de iş ve koşum hayvanı olarak en fazla karasığır öküzü görülmektedir. Kaza genelinde büyükbaş hayvan sayısı 9477 olarak ortaya çıkmaktadır.

Üretimin kol ve hayvan gücüne dayandığı, tarımda makineleşmenin gerçekleşmediği dönemlerde zirai faaliyetlerin önemli bir unsuru ve temel üretim vasıtalarından biri olan koşu öküzü büyük öneme sahiptir.

Gerede kırsal kesiminde büyükbaş hayvan sayısı (karasığır öküzü-camız öküzü) 2760 adet, yük hayvanı sayısı 1310'dir. Toplamlarıysa 4070 adettir. Oysa aynı tarihte Bursa'da büyükbaş ve yük hayvanı sayısı 5777, Bilecik'te 5075 ve Darende'de ise 1555'tir.²⁴⁹

Tablo 18: 1844 Yılında Gerede'de Küçükbaş Hayvan Varlığı (Adet)

Mahalle adı	Küçükbaş Hayvanları								Arı Kovan
	Sağman Ağnam	Gayr-i Sağman Ağnam	Sağman Keçi	Gayr-i Sağman Keçi	Sağman Tiftik Keçisi	Boz Keçi	Oğlak	Kuzu	
Demirciler	15	15	15	-	-	-	5	7	11
Kabiller	-	-	62	76	-	-	50	-	2
Orta	5	-	15	20	-	-	15	5	8
Kitirler	-	-	-	-	-	-	-	-	13
Seviller	3	3	7	6	-	-	6	1	8
Mahalleler Toplamı	23	18	113	102	-	-	76	13	42
Köylerin Toplamı	2079	335	5393	2530	30	103	4436	2788	366
Mahalle ve Köylerin Toplamı	2102	353	5506	2632	30	103	4512	2801	408

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi kaza merkezi ve mahallelerde 18.037 adet küçükbaş hayvan mevcuttur.

Ayrıca Gerede'de hayvanların verimi düşük olsa da hayvancılık oldukça önemli ve nispeten kâr getiren ekonomik bir faaliyet olarak görülmektedir. 1886 tarihinde yapılan sayımda ²⁵⁰ küçükbaş hayvan varlıkları şöyledir:

Tiftik:	39.909
Keçi:	15.002
Koyun (ağnam):	28.636
Toplam:	83.547

248 Her ne kadar belgede bu hayvanın adı "üstür" gibi okunsa bile onu "ester" olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Çünkü Okyanus Ansiklopedik Sözlükte üstür, davar, ayı ve katır gibi dört ayaklı hayvan olarak ifade edilirken (Tuğlacı, C.IX, s. 2962) ester ise katır olarak tanımlanmıştır. (Bk. Tuğlacı, ags, C.III, s.745)

249 Akgündüz- Öztürk, age, s.207.

250 1306 Tarihli Kastamonu Salnamesi, s.419.

Bu verilere göre o sayımda küçükbaş hayvanların yarısına yakını tiftik keçisidir. Bazı salnamelerde de Gerede halkı için tiftik ticaretinin önemi belirtilmiştir.²⁵¹

Temettuat defterlerinde 18.341 olarak verilen küçükbaş hayvan varlığının, 1886 verilerine göre 83.547'ye yükselmesi 42 yılda 4.5 kata yaklaşan bir artışı ifade etmektedir.

1916 Bolu Salnamesi'ne göre tiftik, adi keçi ile koyun sayısı 100.000, karasığır ve manda sayısı 30.000 olarak verilmiştir.²⁵²

Tahrirde 1844 tarihi itibarıyla "Kaza Müdürü Ahmed Ağa"nın hayvan varlığı da çok yüksektir. Koşum hayvanlarından camız öküzü 14, karasığır öküzü 6 olmak üzere toplam 20'dir. Sağılan camız 5, inek 5, kısır camız 9, diğer büyükbaş hayvanları ise 38'dir. Sağılan koyunları 110, sağılan keçileri ise 75'tir. Demirciler Mahallesi'nde oturduğu yerde de 5 beygir, 4 katır ve 3 binit esb kaydedilmiştir.

Hayvanların verimi düşük olsa da hayvancılık oldukça kâr getiren bir faaliyet olmaktadır.

2.2 Hayvan Gelirleri

Kayıtlara göre vergiye tabi gelir sağlayan hayvanlar; kısırak, sağman camız, inek, keçi ve koyundur. Kaza genelinde sağman camız geliri 40 kuruş, sağman karasığır (inek) geliri 30 kuruş olarak hesaplanmıştır. Kısırak geliriye 60 kuruş ile 120 kuruş arasında değişmektedir. Merkezde hayvan gelirleri, hanelerin temel geliri olmaktan oldukça uzaktır. Sağman ağnam(koyun)ın geliri 3 kuruş, gayr-i sağman ağnamın geliri 3 kuruş, "boz koyun" olarak nitelendirilen ağnamın geliri de 1 kuruştur. Sağman keçinin geliri 5 kuruş, gayr-i sağman keçinin geliri de 3 kuruş ile 4 kuruş arasında değişmektedir.

Kayıtlarda kimi hanelerin "sağman keçi" kayıtları ardından "defa sağman keçi" başlığı altında ikinci bir keçi miktar ve geliri verilmektedir. Yalnız bu keçilerin beher değeri, diğer keçilerin yarısı kadardır. Ayrıca kayıtlara "boz keçi" olarak geçen bir türü de mevcuttur. Onun geliri de 4 kuruştur. Belge kayıtlarında merkeplerin önünde herhangi bir gelir kaydı görülmemektedir.

Küçükbaş hayvan grubu gelirlerinde dağ köylerinin, kısırak ve inek gelirlerinde ise ova köylerinin belirgin bir üstünlüğü vardır.

Merkezde hayvan gelirleri, hanelerin temel geliri olmaktan oldukça uzaktır. Bu gelirlerin toplam hâsıla içindeki payı da % 7.7'dir.

Yukarıda hayvan varlığını verdiğimiz Ahmed Ağa'nın Yazı köyünde sadece hayvancılıktan geliri toplam 1505 kuruştur. Ağnamın sağman camızdan 200 kuruş, sağman inekten 150 kuruş, 4 kısıraktan 400 kuruş, sağman ağnamdan 330 kuruş ve sağman keçiden de 425 geliri yazılmıştır.

Gerede'den Esentepe ve Arkut Dağına, 1940'ların bir fotoğrafı.

²⁵¹ 1317 Tarihli Kastamonu Salnamesi, s.318.

²⁵² Müstakil Bolu Sancağı Salnamesi, s.240

2.3 Arıcılık

Arıcılık, temel faaliyet olan tarla tarımı yanında bir ek uğraş olarak yapılmaktadır.

Gerede merkezinde Demirciler Mahallesi'nde 11 kovan, Kabiller Mahallesi'nde 2 kovan, Orta Mahalle'de 8 kovan, Kitirler Mahallesi'nde 13 kovan ve Seviller Mahallesi'nde 8 kovan olmak üzere toplam 42 kovan bal üretilmiştir.

48 köyde arıcılık faaliyetinin sürdürüldüğü görülmektedir. En fazla bal üretimi yapılan köyler: Çoğullu'da 52 kovan, Çayviran'da 30 kovan, Ulaşlar'da 26 kovan, Haşad'da 24 kovan, Karacadağ'da 22 kovan, Ümitköy'de 18 kovan, Gökçeler ve Kabaklar köylerinde 16 kovan, Sofiler köyünde 15 kovandır. Bu köylerin dışında kalan 39 köyde toplam 228 kovan bal üretimi yapılmıştır. Ağırlıklı olarak adı geçen köylerin gelirleri içindeki payı itibarıyla arıcılık, çok da yaygın ve belirleyici bir üretim faaliyeti olarak görülmemektedir.

Gerede merkezinde arı kovanı sayısı 42, köylerinde ise 447'dir. Hem merkez hem de köylerdeki kovan toplamı 489 olup her kovan 5 kuruş olarak değerlendirildiğinde toplam 2445 kuruş gelir elde edilmiştir. Sözü edilen 489 arı kovanından elde edilen bal miktarı yaklaşık 3200 kg civarındadır. Bu miktar baldan hareketle, kovan başına düşen ortalama verimin 6.5 kg kadar olduğu görülmektedir.

Kayıtlarda bir okka balın fiyatının 2 kuruş olduğu göz önüne alınırsa bir kilo balın yaklaşık 1.6 kuruş ettiği anlaşılmaktadır.²⁵³

2.4 Dericilik

Gerede'de dericiliğin çok eskilere dayanan bir geçmişi vardır. Filhakika 1354 yılında Gerede'nin Orhan Gazi tarafından Osmanlı topraklarına katılmasıyla bu bölgeye yerleşen Ahiler²⁵⁴, “debagat” sanatını Gerede ve çevresine yaymışlardır.²⁵⁵

1402 yılında Gerede'ye uğrayan Yıldırım Beyazıd, Gerede'ye 2 km uzaklıkta olan Esentepe mesireliğinin kuzeydoğu kısmında bazı kişilerin kulübeye benzer iş yerlerinde derilerle uğraştıklarını ve bunların debbağ²⁵⁶ esnafı olduğunu, su ve hamamın bu kısımda olmasından dolayı iş yerlerini oraya kurduklarını öğrenince şehre bir hamam yapılmasını ve “Keçeli Suyu” diye anılan suyun -şehrin içinden geçen Dayıoğlu deresi su toplama bendini yaptırarak- şehre getirilmesini sağlamıştır.²⁵⁷

Debbağhaneler, debbağ esnafı kurucusu olan Ahi Evran'ın²⁵⁸ “*Esnaf Loncaları*”²⁵⁹ sistemine göre çalışmaktaydı. Bu sistem, yakın zamana kadar Esentepe'de yapılan ustalık ve işyeri açmak için verilen “*destur*” cemiyetleri ile beraber devam etmiştir.²⁶⁰

253 Yalçın, agm, s.64.

254 Ahilik, XIII. Yüzyılda Anadolu'da, Balkanlar'da, Kırım'da Türkler tarafından kurulan esnaf, sanatkâr ve üretici (sanayi) birlikleri ile bu birliklerin uyguladıkları ahlâkî, siyasî, iktisadî, felsefî duygu ve prensipler anlamına gelir. Galip Demir, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Ahilik*, Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s.323.

255 Ramazan Kaşmer, “*Gerede'de Dericilik ve Tarihi Seyri*”, Geçmişten Günümüze Gerede, Gerede, 2000, s.260.

256 Debbağ, derileri sepileyip meşin ve sahtiyân ve gavsâle vesâire imâlî sanatı: debbağ ustası, çırağı, ameleşi. (Bk. Şemseddin Sâmî, *Kâmus-u Türki*, (Latin Harfleriyle) Hazırlayanlar: Raşit Gündoğdu-Niyazi Adıgüzel-Ebul Faruk Önal, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.472).

257 Kazım Ünlüol, “*Gerede Deri Sanayi*”, Gerkav Bülteni, Sayı.4, Mayıs 1999, s.11.

258 Ahi Evran (1171-1261) dericilerin ve bütün sanatkârların lideri olarak faaliyet göstermiş, devletin himaye ve desteği ile sanayi siteleri, eşi Fatma Hanım da ahilerin kadınlar kolu olan “*Bacıyan-ı Rum*” teşkilatını kurmuştur. (Bk. Demir, age, s.50).

259 Esnaf loncası ifadesi esnafın toplantı yapmalarına ve işlerinin idaresine mahsus kurum hakkında kullanılmaktadır. (Bk. Pakalın, age, C.I, s.557).

260 Ünlüol, agm, s.11.

Debbağhaneler için ihtiyaç duyulan su Dayıoğlu deresi bendinde toplanarak iş yerlerine veriliyordu. Sıkıştırma keçe ve tomruklarla yapılan su bendi, seller sebebiyle zaman zaman yıkılıp tomrukları etrafa dağıldığından debbağ esnafı “oluk kaldırma” tabir edilen çalışmayla toplanarak bentlere taşınırdı.²⁶¹

Osmanlının kuruluş yıllarından sonra gelişme gösteren dericilik, çeşitlerini arttırmaya başlamış ve 1650 yılına doğru İstanbul ve diğer bazı şehirlerde “Geranda” derileri adıyla aranmaya başlanmıştır.²⁶²

Hem diğer Osmanlı şehirlerinde hem de Gerede’de XIV. ve XVIII. yüzyıllar arası dericiliğin en fazla geliştiği devredir. Bu tarihlerinden sonra dericilikte gerileme gözlenmiştir.

Hayvancılığa bağlı olarak gelişen deri sanayi, ülkenin önemli zenginlik kaynaklarından birini oluşturuyordu. Öyle ki Türk deri sanayi, Avrupa sanayisinden çok daha yüksek kaliteli mal imal etmekte ve bunları dışarıya göndermekteydi.²⁶³

Dericiler, kasaplardan aldıkları derileri debbağhanelerde sahtiyan ve köseleye çevirmekte ve bunları saraçların istediği renge boyayarak piyasaya sürmekteydiler.²⁶⁴

Gerede’de dericiler sadece dericilikle kalmamış deri üretiminden farklı mesleklerin doğup gelişmesine de zemin hazırlamışlardır. Bir yazarımız²⁶⁵ bu durumu şöyle ifade etmiştir: “Yüzyıllar öncesine dayanan dericilik mesleği ve deri üretimi Gerede’de temel malzemesi deriye dayanan yemenicilik, mescilik, saraçlık, topçuluk, ayakkabıcılık gibi çok köklü ve uzun yıllar hayat bulan mesleklerin doğmasına vesile olmuştur.”

Dericiler Birliği’nin almış olduğu önlemler sayesinde derinin vurguncu tüccarın eline geçmesi önlenirken öte yandan kötü niyetli esnafın da stok yapmasına imkân vermemiştir. Böylelikle derinin maliyeti düşürülmüş, bir taraftan sanayinin ihtiyacı karşılanırken diğer taraftan halka ucuz fiyatla deri mamulü arz edilmiştir.²⁶⁶

1640’lı yıllarda Gerede’ye gelen Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde²⁶⁷ “Bütün esnafından fazla bıçakçısı ve debbağı gayet çoktur ki Gerede gönü²⁶⁸ ve sahtiyanı meşhurdur.” demiştir.

Kâtip Çelebi (doğ ?- öl. 1658), Gerede’nin dericiliğini anlatırken “...iyi köselesi olur” der.²⁶⁹

1810 yılında Seyyah Justinian James Morier, Gerede’ye uğramış; Gerede için “... Gerede büyük bir şehirdir, girişinde fazla miktarda deri fabrikaları (tabakhane) görülüyor. Dükkanlar ve pazarlar iyi görünlü Türklerle dolu” demiştir.²⁷⁰

Charles Texier(1802-1871), Anadolu gezisi sırasında uğradığı Gerede için “...Yeni Gerede’nin oldukça hareketli bir sanayi ve ticareti vardır. Yetiştirilen çok miktardaki keçi sürüleri, sahtiyanın esas maddesini teşkil eder; koyun derisi tabakçılığı da canlıdır.”²⁷¹ ifadelerini kullanır.

261 Ünlüol, agm, s.11.

262 Kaşmer, agm, s.261.

263 Mustafa Akdağ, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu ve Yükselişi Devrinde Türkiye’nin İktisadi Vaziyeti*, Belleten, C.XII, S.51, Ankara, 1949, s.509.

264 Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, C.II, Cem Yayınları, İstanbul, 1974, s.213.

265 Özdemir İnce, “Saraçlık” Gerede Kültür, Kalkınma ve Dayanışma Vakfı Dergisi, Sayı.17, Temmuz 2012, s.8

266 Demir, age, s.345.

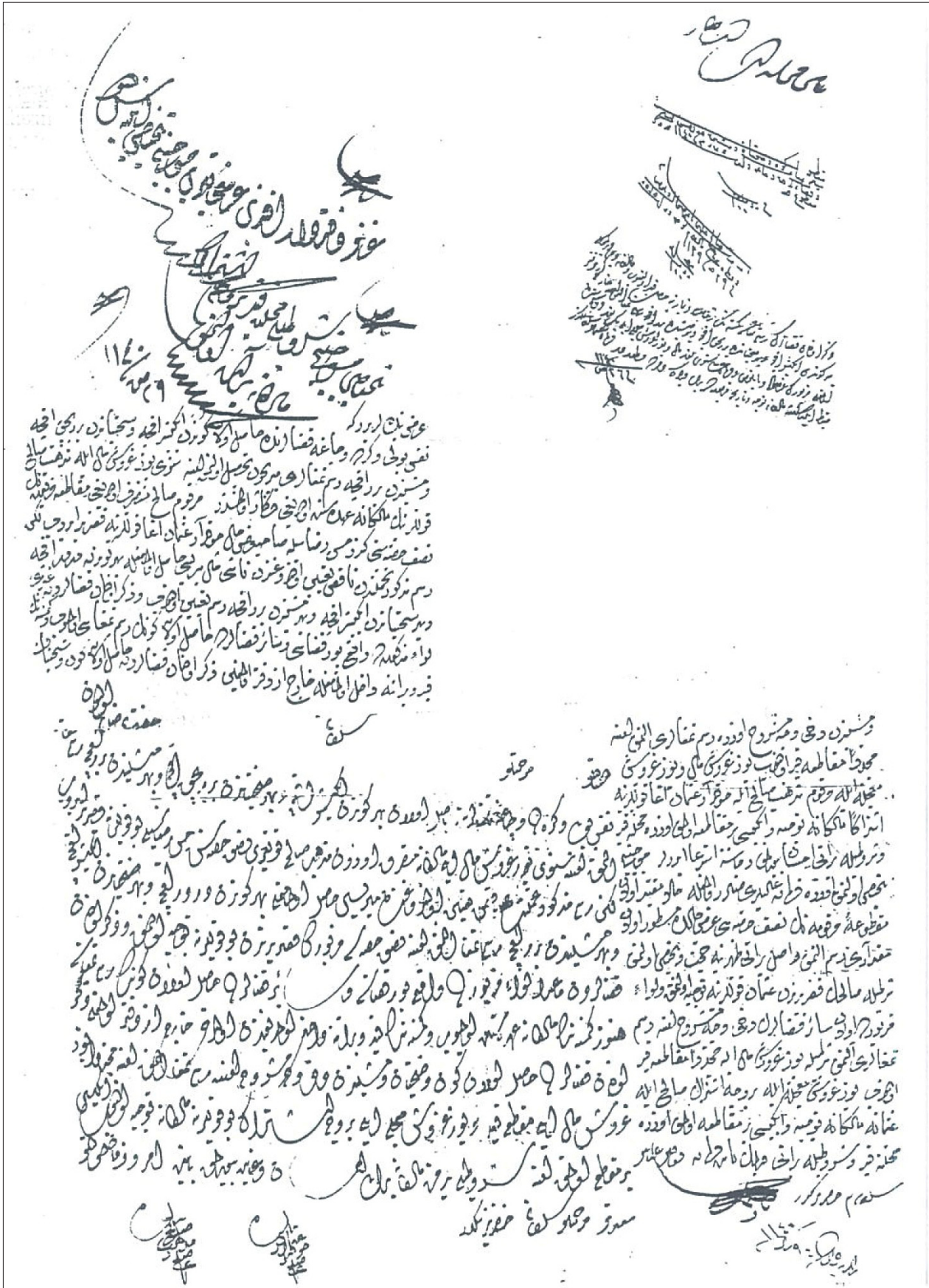
267 Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle...* C. II, K.I, s.203.

268 Gön, ham ve tabaklanmış deri. (Çağbayır, age, C.II, s.1747).

269 Yurt Ansiklopedisi, C.II, s.1469.

270 Çele Dergisi, Sayı:20 (Aralık 1964), s.32.

271 Charles Texier, “Küçük Asya’ya Göre Bolu”, (çev. Ali Suat Efendi, yay. Enver Konukçu), Çele Dergisi, Sayı.27 (Temmuz 1965), s.26.

Bolu, Gerede ve Çağaz kazalarından elde edilen gön, sahtiyân ve köselelerden fazla damga resmi ve gümrük alınmaması hakkında arz.

Kaynak: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Maliye Arz. 12959.

H.1256/M.1840 tarihli bir başka belgede²⁷⁴ ise İstanbul'daki ayakkabıcı esnafının malzemesinden olan köselenin Gerede kazasından olup İstanbul'a lüzumlu olduğundan bunların İzmir, Ankara ve Kayseri'ye satılmayıp İstanbul'a getirilmesi istenmektedir.

Avrupa ülkeleri Sanayi Devrimi ile birlikte büyük sanayi hamlelerine girişmiş, bunların sonucu her sahada olduğu gibi deri sanayi alanında da ilerlemeler kaydetmiştir. Kapitülasyonların da kabulü ile zaten dar çevresi içerisinde pek fazla bir ilerleme kaydedemeyen Gerede deri sanayi, henüz yeni yeni bulmaya başladığı pazarlarını da Avrupa'nın rekabeti ile kaybedince iyice yok olma noktasına gelmiştir.²⁷⁵

1863-1865 yıllarında ülkede her nevi sanayi sahasında ıslahat yapmak için girişilen teşebbüslerle, yok olmaya yüz tutan deri sanayi biraz kıpırdanma göstermişse de bu kıpırdanış Gerede sanayisinde kendini fazla hissettirmemiştir.²⁷⁶

Tablo 19: 1844 Yılında Gerede Merkezinde Deri İş Kolunda Çalışanlar ve Gelirleri (Kuruş)

Mahalle	Debbağ esnafı		Debbağ halifesi		Debbağ çırağı		Semerci		Saraç ²⁷⁷		Pabuççu		Çarıkçı	
	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı
Demirciler	6670	7	3930	10	670	3	750	2	440	1	400	1	-	-
Kabiller	2650	3	2020	7	-	-	-	-	229	1	-	-	-	-
Orta	3060	5	1972	6	50	2	501	2	1560	4	150	1	-	--
Seviller	6570	8	3470	8	425	4	-	-	1500	4	-	-	500	2
Kitirler	4884	5	945	4	125	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	23834	28	12337	33	1270	10	1251	4	3729	10	550	2	500	2

Tabloda da görüldüğü gibi dericilik sektöründe çalışan ve bu işten gelir elde eden 92 kişi, diğer sektörlerle göre büyük çoğunluğu teşkil etmektedir. Bu sektörde de en fazla çalışan, üreten ve kazanan kişiler debbağlardır. Verilere göre 28 debbağ esnafının elde ettiği toplam meslek gelirleri 23.834 kuruş, 33 debbağ halifesinin meslek geliri 12.337 kuruş, 10 debbağ çırağının da meslek geliri 1270 kuruştur.

Kaza genelinde debbağlıktan 1000 kuruş üzeri gelir elde eden debbağ esnafı sayısı 11'dir. Demirciler Mahallesi 10. hanede Kafasuzoğlu Hacı Hüseyin bin Ali kendi dükkânında dericilikten 1000 kuruş gelir sağlamıştır. Aynı mahalle 11. hanede ikamet eden Diğer Kafasuzoğlu Hacı Mustafa bin Ali kendine ait dükkânında 1200 kuruş kazanmıştır. 67. hanede mukim Diğer Sert Alioğlu Salih faaliyet gösterdiği dükkânında debbağlıktan 1200 kuruş gelire sahiptir.

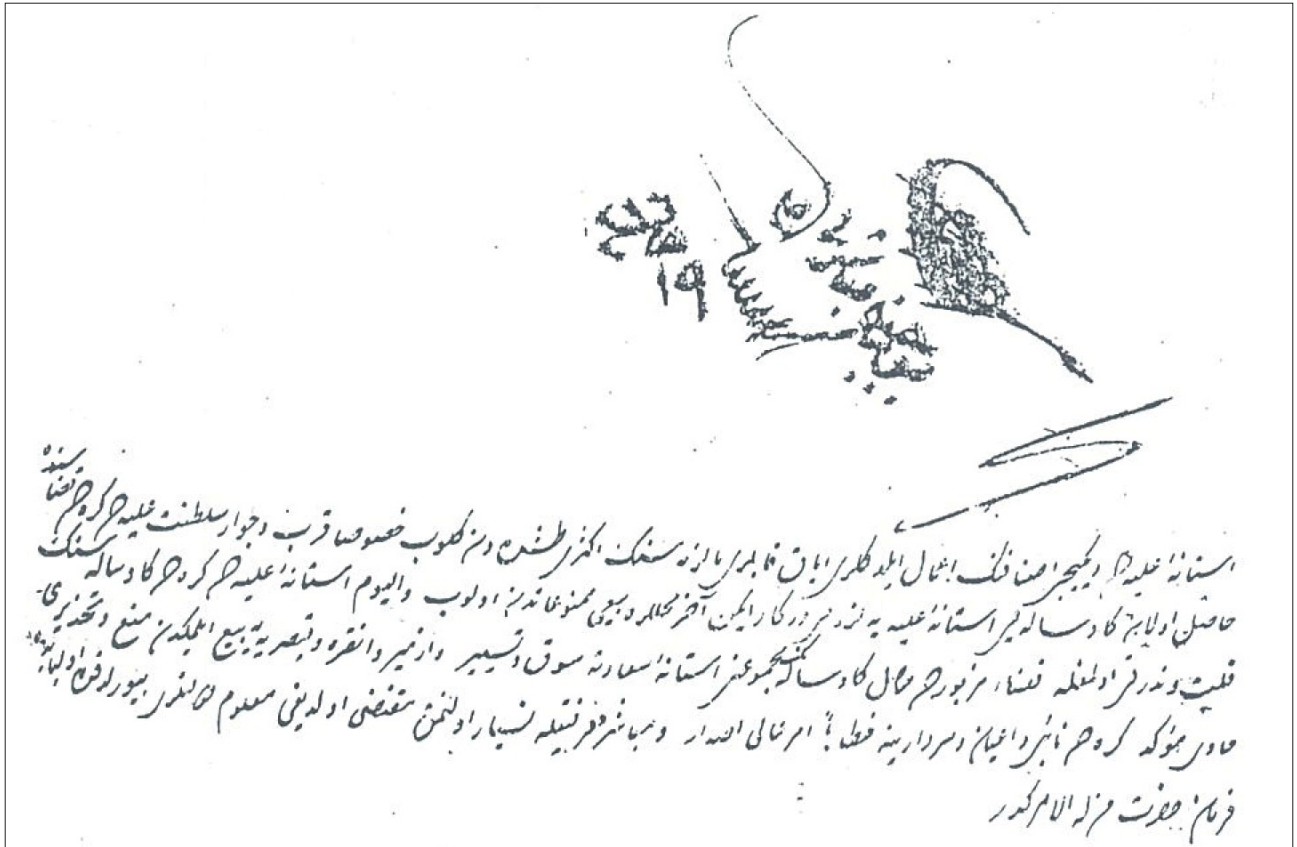
Kabiller Mahallesi'nde 13 numaralı hane sahibi Civelekoğlu Hacı Halil bin Mustafa debbağ sanatından 1100 kuruş, aynı mahallede 19 numaralı hane reisi Macaroğlu Hacı Mehmed bin Osman da dericilikten 1000 kuruş gelir sağlamıştır.

274 BOA. *Cevdet İktisat*, D, No. 441.

275 Kaşmer, agm, s.262.

276 Kaşmer, agm, s.262.

277 Serrâc, eyer, at takımı vs. yapan ve satan. Ayrıca meşin ve deri üzerine ipek ve sırma ile süsleyip satan usta. (Bk. Çağbayır, age, C.IV, s.4070)

Gerede'deki köselelerin İstanbul'a gönderilmesi hakkındaki belge.

Kaynak: B.O.A., Cevdet İktisat 441 (H. 1256 - M. 1840)

Orta Mahalle'de Cevahiroğlu Salih bin Osman debbağ esnafı olup kendi dükkânında bu işinden geliri 1220 kuruştur.

Seviller Mahallesi 6. hanede yer alan Yavaşoğlu Osman bin Ahmet debbağ esnafılığından 1500 kuruş gelirin sahibidir. Aynı mahallede 76. hane reisi Dursunoğlu Hacı Salih Ağa bin Hüseyin de debbağ esnafıdır. Onun debbağlık ve zuhuratından geliri belgede 2200 kuruş olarak verilmiştir.

Kitirler Mahallesi 5. hanede oturan debbağ esnafı kendi dükkânında çalışarak 1504 kuruş gelir elde etmiştir. Aynı mahallede 19. hane reisi debbağlıktan 1000 kuruş, 21. hane reisi de debbağlık faaliyetinden 1250 kuruş gelir elde etmiştir.

Diğer mesleklerden elde edilen kazançların debbağ esnafının kazancı yanında düşük olduğu görülecektir. Debbağ halifelerinin yani kalfalarının gelirleri ortalama 125-500 kuruş arasında değişmektedir. Debbağ çıraklarının ücretleri ise 40-150 kuruş arasındadır.

Demirciler ve Orta Mahalle'den ikişer semerci faaliyet gösterirken toplam meslek gelirleri 1251 kuruştur. Demirciler Mahallesi'nde bir nalbant ve semerci dükkânı yine aynı mahallede bir semerci dükkânı kaydı bulunmaktadır. Kaza genelindeyse 3 semerci dükkânı mevcuttur.

Kaza merkezinde Kitirler Mahallesi hariç 4 mahallede 10 saraç dikkat çekmekte olup meslek gelirleri de toplam 3729 kuruştur. Seviller Mahallesi 11. hanedeki saraç esnafı kendi dükkânında sanatını sürdürmektedir. Kitirler Mahallesi'nde bulunan diğer bir saraç dükkânının kirada olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Pabuççuluktan gelir sağlayan Demirciler ve Orta Mahalle'den birer kişinin toplam meslek geliri 550 kuruştur. Vergi hanesi olmayan bir pabuççu çırağının da meslek geliri 200 kuruştur. Seviller Mahallesi'nde iki çarıkçı toplam 500 kuruş gelir elde etmiştir.

Tablo 20: 1844 Yılında Vergi Hanesi Olmayan Deri İş Kolu Mensupları ve Gelirleri (Kuruş)

Mahalle	Debbağ esnafı		Debbağ halifesi		Debbağ çırağı		Semerci halifesi		Pabuççu çırağı	
	Gelir (kuruş)	Sayı	Gelir (kuruş)	Sayı	Gelir (kuruş)	Sayı	Gelir (kuruş)	Sayı	Gelir (kuruş)	Sayı
Demirciler	500	1	300	1	500	3	150	1	200	1
Kabiller	700	1	175	1	100	1	-	--	-	-
Orta	400	1	700	2	190	4	-	-	-	-
Seviller	-	-	-	-	150	1	-	-	-	-
Kitirler	-	-	-	-	300	1	-	-	-	-
Toplam	1600	3	1175	4	1240	10	150	1	200	1

Vergi hanesi olmayan debbağlar tablo 20’de yer almaktadır. Tabloda görüleceği gibi vergi hanesi olmayan debbağ esnafı, debbağ halifesi ve debbağ çırağının toplamı 17 olup ayrıca bir semerci halifesi ve bir de pabuççu çırağı yer almaktadır.

Bu kategoride sayılan üç debbağ esnafının toplam meslek geliri 1600 kuruş, dört debbağ halifesinin toplam meslek geliri 1175 kuruş, on debbağ çırağının meslek geliri de toplam 1240 kuruştur. Vergi hanesine dahil olmayan bir semercinin meslek geliri 150 kuruş olarak kaydedilmiştir. Demirciler Mahallesi’nde bir pabuççu çırağının geliri de 200 kuruştur.

Tablo 21: 1844 Yılında Gerede Merkezinde Dericilerin(*) ve Deri Dükkânlarının Sayısı

Mahalle	Debbağ esnafı	Debbağ halifesi	Debbağ çırağı	Debbağ dükkânı(**)
	Sayı	Sayı	Sayı	Sayı
Demirciler	8	11	6	6
Kabiller	4	8	1	-
Orta	6	8	6	8
Seviller	8	8	5	5
Kitirler	5	4	2	3
Toplam	31	39	20	22

(*) Tabloya “vergi hanesi olmayanlar” da dahil edilmiştir.

(**) Orta ve Seviller Mahallesi’nde birer dükkân haraptır.

Tabloda görüldüğü gibi debbağ esnafının sayısı 31, debbağ halifelerinin sayısı 39, debbağ çıraklarının sayısı 20’dir. Bu iş kolunda olanların kazada 22 debbağ dükkânı ile mesleklerini icra ettikleri söylenebilir. Debbağ dükkânı en fazla Orta Mahalle’de (8 dükkân) en az ise Kitirler Mahallesi’nde (3 dükkân) kaydedilmiştir.

O yıllarda kasabada toplam 111 kişi, dericilik sektöründe faaliyet göstermiş bulunmaktadır.

Gerede merkezi dışında köylerden debbağcılık sanatıyla uğraşan 2 hane reisi tespit edilmiştir. Bunlardan biri Külef karyesinden olup debbağ kalfalığı ile birlikte aynı zamanda “erbab-ı ziraatden” olduğu kaydı yer almıştır. Zuhurat ve debbağ kalfalığından da 200 kuruş geliri belirtilmiştir. Diğer Dağkara köyünden bir debbağ çırağı olup debbağ kalfalığından 150 kuruş geliri mevcuttur. Bu duruma göre Gerede köylerinde halkın debbağ sanatıyla ilgilenmediği sonucunu çıkarmak yanlış olmaz.

1888 tarihli Kastamonu Salnâmesi'ne göre şehirde debbağhane sayısı 15'tir.²⁷⁸

1892 tarihli Kastamonu Salnâmesi²⁷⁹ne göre debbağhane sayısı 10'dur. 1899 tarihli Kastamonu Salnâmesi²⁸⁰ne göre debbağhane sayısında değişme olmamıştır.

Dericilikte uzun bir geçmişe sahip olan Gerede'de bugün deri ve deri ürünleri üzerinde çalışan pek çok kişi bu sektörden gelir elde etmektedir. “*Dericiler Şehri*” olarak anılan kazada 2006 yılı verilerine göre 130 adet deri fabrikası bulunmakta ve bu fabrikalarda da yaklaşık 3000 kişi çalışmaktadır.²⁸¹ Türkiye'nin en büyük deri üretim bölgesi olan Gerede'nin, ülkedeki toplam deri üretiminin % 40'ını sağladığı tahmin edilmektedir.²⁸² Günlük deri üretim kapasitesiye yaklaşık 400 ton civarındadır.²⁸³

3. Gerede'de Tarım ve Hayvancılık Dışındaki Ekonomik Faaliyetler

3.1. İmalât ve Ticaret

Temettuat defterlerinde hane reislerinin gelir getiren imalât ve ticarî iş yerlerine de yer verilmiştir. Bu iş yerlerinin sahibi olan hane reisleri bu işletmeyi ya kendisi işletmekte ya da kiraya vermekteydi. Eğer dükkân kiraya verilmişse bir yıllık kira bedeli defterlere kaydediliyordu. Kazada senelik dükkân kiralaları 30 kuruştan 150 kuruşa kadar çıkmaktaydı. Bu arada iş hacmi yüksek, ticarî hareketliliği olan şehir ve kazalarda dükkân kiralalarının yüksek olduğu bir gerçektir. Mülkiyeti vakıflara ait vakıf işyerleri de olabiliyordu.

Gerede merkezinde tabakhane, değirmen ve dükkân gibi birkaç kalemde belirtilen iş yerleri mevcuttur.

Kazada 33 vakıf dükkânı, 22 debbağ dükkânı ve 143 dükkân faaliyet göstermektedir.

3.2. Zanaatkârlık

Eldeki verilere göre Gerede ekonomisinde tarım ve hayvancılık faaliyetleri yanında gerek istihdam olunan nüfus ve gerekse bölge ekonomisine malî katkıları açısından diğer bazı sektörlerin de yer aldığı daha önce belirtilmiştir. Bu sektörlerden biri de “zanaatkârlık” tır.

Kapitalizm öncesi Ortaçağ sosyo-ekonomik yapısını sürdüren toplumlarda özellikle büyük kent ve büyük kasabalarda, şehir nüfusunun önemli bir bölümünü zanaatkârlar oluşturur.²⁸⁴ Şehirdeki ekonomik faaliyetin ve üretilen maddi değerlerin büyük bir bölümünü gerçekleştiren bu kesimin üretim faaliyetlerini, “*dönemin sanayisi*” olarak nitelendirebilmek mümkündür.

Gerede bölgesi ve bilhassa kasaba merkezi, 19. yüzyıl ortalarında, bu tür bir “kent” yapısından uzak sayılabilir. Buna rağmen köylü ekonomisine uygun bazı “zanaatkârlık” faaliyetlerine rastlanmaktadır. Bu faaliyetler, bazen yapılan işin adı verilerek bazen de “san'atından” gibi genel bir adlandırmayla temettuat defterlerinde yer almaktadır.

Tarım dışında, kentsel yerleşimlerde görülen “zanaatkârlık” sektörü, bölgede istihdam oranı ve ekonomiye katkıları açısından büyük bir ağırlığa sahiptir.

278 1306 Tarihli Kastamonu Salnamesi, s.418.

279 1310 Tarihli Kastamonu Salnamesi, s.497.

280 1317 Tarihli Kastamonu Salnamesi, s.484-485.

281 Gerede Tanıtım ve Turizm Rehberi, Yücel Ofset Matbaacılık, Ankara, 2006, s.30.

282 T.C Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, Gerede Statejik Turizm Planı 2010-2014, Yayın Tarihi: Ocak, 2011, Marka Yayınları Serisi, hzl. İzzet Kılınç, s.8

283 T.C Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, agp, s.8

284 Yalçın, agm, s.65.

3.3 Gerede Merkezinde Hane Halkının Gelirlerinin Mukayesesi

Tablo 22: 1844 Yılında Gerede Merkezinde Tarım, Meslek, Diğer, Hayvan, Kira ve Toplam Gelirleri (Kuruş)

Mahalle adı	Hane Sayısı	Tarım Geliri	Meslek Geliri*	Diğer Geliri **	Hayvan Geliri	Kira Geliri	Toplam Geliri
Demirciler	101	7742	32889	6175	3087	7441	57334
Kabiller	46	2355.5	13844	2511	1326	690	20.726.5
Orta	116	7606.5	28021	3815	3075	1374	43.891.5
Kitirler	42	5286.5	17973	971***	840	1110	26.180.5
Seviller	108	5974	37580	4590	2970	1483	52.597
Toplam	413	28.964.5	130.307	18.062	11.298	12.098	200.729.5

* Zuhurat geliri dahildir.

** Oğlunun, kardeşinin, ya da aileden birinin geliri veyahut ortakçı hissesidir.

*** 21 kuruş gelir “tevlîyet akçesidir”.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Gerede merkezinde 5 mahallenin tarım gelirleri % 14.65, meslek gelirleri ise % 65.92 gibi bir orana sahiptir. Meslek gelirlerinin yüksekliği, şehirde ticarî ve sınaî iş kollarının faal oluşunu yansıtmaktadır. Hem tarım hem de meslek gelirleri toplamı ise % 80.57’dir. Hayvan geliri, kira geliri ve diğer gelirlerin toplamı ancak tüm kaza merkezi gelirlerinin % 19.43’ünü teşkil etmektedir. Buna göre kaza halkının meslek gelirlerinin toplamı 130.307 kuruştur.

4. Şehirde Mevcut İş Kolları ve Meslek Gelirleri (Mahalle Ölçeğinde)

Yaptığımız incelemelerle mevcut esnaf birliklerinin çeşit ve sayı itibarıyla durumları açıklığa kavuşmuş olacaktır. Ayrıca dönem ve bölge içerisinde küçük bir sanayi şehri niteliğinde olan bu Osmanlı kazasının imalât, ticarî donanım ve kapasitesi de bir ölçüde aydınlığa kavuşacaktır.

Coğrafi şartların, ulaşımın ve haberleşmenin zor olduğu o yıllarda bu faktörler, kırsal kesimlerin sosyal ve ekonomik yapısı üzerinde büyük rol oynamaktadır. Tabiatın öngördüğü şartlar çerçevesinde ferdin hem kendisinin hem de ailesinin geçimini idame ettirebilmesi için yöneldiği meslek, aynı zamanda onun yaşadığı ortamdaki statüsünü de belirlemiş olmaktadır.

4.1 Ticaret

“Osmanlı döneminde Anadolu’da büyük tüccar niteliği taşıyan çalışan zümresi yerine, daha ziyade küçük hacimli ticaretle uğraşan esnaf niteliği hâkim bir ticaret sınıfı söz konusudur.”²⁸⁵ diyen Zeytinoğlu’nun bu görüşünden hareketle diyebiliriz ki esnaflık gelirlerini ticaret gelirlerinden keskin hatlarla ayırmak mümkün değildir.

Kazadaki ticaret sınıfını, yüksek kapasitede ticarî faaliyetlerde bulunan tüccarlarla herhangi bir ticari geliri olanlar ve eskici esnafı oluşturmaktadır. Ancak aşağıdaki tabloda da görülebileceği gibi tüccar niteliğinde deri tüccarı bir kişi bulunmaktadır.

Tablo 23: 1844 Yılında Gerede Merkezinde Ticaret Grupları

	Tüccar		Çerçi		Eskici	
Mahalle	Gelir(Kuruş)	Sayı	Gelir(Kuruş)	Sayı	Gelir (Kuruş)	Sayı
Demirciler	-	-	-	-	150	1
Kabiller	1100	1		-	400	1
Orta	-	-	-	-	200	1
Kitirler	-	-	-	-	-	-
Seviller	-	-	500	1	325	1
Toplam	1100	1	500	1	1075	4

Ticaret grubu içinde olan “Eskici” esnafından ise 4 kişi yer almaktadır. Bunların toplam gelirleriye 1075 kuruştur. Ayrıca vergi hanesi olmayan bir eskicinin Demirciler Mahallesi’nde 50 kuruş geliri kaydedilmiştir.

Kazada farklı mesleklerin varlığına karşılık eskiciliğin dört hane reisi tarafından yürütülmesi, kasabanın ve köylülerin çeşitli ihtiyaçlarını daha ekonomik olan bu eskicilerden gördüğünün bir delili olabilir.

Köy ve pazar gibi yerlerde ufak tefek ticarî eşya satan gezgin satıcılara “çerçi” adı verilmektedir. Kaza genelinde Seviller Mahallesi’nde yer alan “çerçi esnafı” bu ticarî faaliyetinden 500 kuruş elde etmiştir.

4.2. Hizmetli/Ücretli

Bu gruba bazı hizmet sektörü mensupları alınmıştır. Bunlar herhangi bir esnaf birliği içerisinde yer almayan ve geçimini ücret veya maaş ile kazanan kişilerdir. Berber, kahveci teb’ası, teb’a, dellâl²⁸⁶, çiftçi hizmetkârı, mahkeme ketebesi, zabtiye neferatı, mukayyid-i kaza, muhtar, ücretsiz kâtip, kaza müdürü, rençper, sığır çobanı, hamam natırı²⁸⁷, hatab-ı kat’ (odun kesici), çerağ ve mütekaid-i saray-ı hümayun olarak kayıtlara geçen 59 hanenin toplam geliri 12.146 kuruştur. Bunlar içinde 5 mahallede 24 hanenin oluşturduğu “rençber” kesimi sektörde en fazla sayıya sahiptir. Rençper, Anadolu’da genellikle toprağı işlemesi için işlerin başına geçen ve üründen pay alan toprak işçisidir. Kazada bu rençperlerin toplam gelirleriye 4.526 kuruştur.(Bk. tablo 24) Rençperlerin bir kısmı topraklarının yetersiz olması sebebiyle “ortakçılık” yapmaktadır.

Diğer yerleşim birimlerinde ziraatte emeğiyle çalışan ve ücretli işçilik yapan bu kesim, tarımsal uğraşlarda yoğun ihtiyaç duyulan tarla ekimi, hasat ve harman gibi işlemlerin yapıldığı zamanda ve tahminen çoğunlukla 10 dönümün üstündeki topraklara sahip işletmelerde çalışmaktadırlar.

Temettuat defterlerinde “çiftçi hizmetkârı” sözcüğü dışında “hizmetkâr” ifadesi de kullanılmıştır. İlk bakışta onların evlerde çalışan hizmetkârlar olabileceği akla gelmektedir. Ancak hizmetkârların yardımcı iş gücüne ihtiyaç duyan kişilerin hizmetinde ve onların tarlalarında tarım işçisi oldukları anla-

286 Günümüzde tellâl şeklinde bilinen dellâl şöyle tanımlanmıştır: Bir bilgiyi, ilgiyi, haberi etrafa duyurmak için halkın arasında bağıra çağıra dolaşan zat. (Bk. Çağbayır, age, C.V, s.4713) Tahsin Özcan ise dellâl hakkında şu bilgileri verir. Pazara getirilen malı satmakla görevli kişidir. Satıcı ile müşteri arasında aracı konumundadır. Dellâllerin yaptıkları iş karşılığında belli bir ücret aldıkları ve buna karşılık birtakım sorumlulukları da yüklendiği görülmektedir. (Bk. Özcan, age, s.51)

287 Nâtır, hamamda çalışan işçilerdir. (Devellioğlu, age, s.810)

şılmaktadır. Nitekim Tevfik Güran, hizmetkârları tarım işçisi olarak kabul etmektedir.²⁸⁸ Aynı zamanda hizmetkâr ve teb'a daimî olarak bir işverenin yanında çalışan kişidir. Bunlardan özellikle “teb'a” sayısı kazada çok azdır. Hizmetkârlar, oldukça düşük gelir elde eden ücretlilerdir. Hizmetkârlık, çobanlık gibi tarım sektöründeki ücretlileri; tasarruf ettiği toprağın azlığı sebebiyle kendi tarım işletmesinde istihdam imkânı bulamayan aile üyeleri ya da geçimini sadece ücret gelirlerinden sağlayan topraksız aileler oluşturmaktadır.

4.2.1 Berber Esnafı

Berberler ayrı bir loncaya sahip olmayıp kahvehane loncasına bağlı “yamak esnaf” olarak tabir edilirdi. Genel itibarıyla 19. yüzyılda her zaman temizliğine dikkat edilen berber dükkânları günümüzdekilerden farklı özelliklere sahipti. İstanbul'da berberlerin çalışmasını anlatan Reşat Ekrem Koçu bize çok önemli bilgiler de vermektedir: “Müşteriler içeri girerken kapı girişine dökülmüş olan talaşlara ayaklarını siler, kirli ayakkabılar ile içeriye girmezlerdi. Müşteriler, üzerine halı serilmiş peykelere oturtulur, tıraş olacak kişi berberin peykeye dayalı dizine yatırılır ve sırasıyla sağ ve sol yanakları tıraş edilirdi. Peştamal ve futa²⁸⁹ giyen berberler leğenlerde sabunu köpürtür, sakallar elle yıkanarak yumuşatılırdı. Tıraştan sonra köpükler, duvarlara asılı ve musluğu olan, bir nevi maşrapa veya küp şeklinde su kabı diyebileceğimiz “siti” in altına getirilerek yıkanır. Berber müşterinin yüzünü yıkarken çırak da başın altına leğen tutardı. Havlular bir dolabın içinde tutulur ve bunların temizliğine özen gösterilirdi. Çıraklar ayaklarına nalın ya da takunya giyerlerdi. Ayak temizliğine dikkat edilmesi zorunlu olduğundan ayakların çıplak olması şarttı. Kollar dirseğe kadar sıyrılır, kıyafet temizliğine de daima dikkat edilirdi. Tıraştan önce bellerine usturanın bilendiği kayışlar asılı olan çıraklar ayrıca müşterilerin rahatsız olmaması için hasırdan yapılmış bir yelpaze ile de gelen sinekleri kovarlardı.”²⁹⁰

Berber dükkânlarının bir köşesinde bulunan mangal üzerinde çay, yaz kış her daim kaynar; kahve takımları da hazır bulunurdu. Bu, berber dükkânlarının her zaman ilgi gördüğünün belki de kahvehaneyi aratmayacak tarzda sohbetlerin de yapıldığını göstermesi bakımından önemlidir.²⁹¹

Berberlerin tıraş dışında bir de diş çekme meziyetleri vardı. Dişçilikten her ne kadar anlamasalar da müşterinin gösterdiği diş çekerlerdi. Bunun yanı sıra oğullarını sünnet ettirmek isteyenler için bir sünnetçi, yarası olanlar için zaman zaman bir “hacamatlık” görevi de ifâ etmişlerdir.²⁹² Gerede merkezinde yer alan dört mahallede faaliyet gösteren altı berberin geliri 2350 kuruştur. Berberlerden vergi hanesi olmayan 7 kişinin zuhuratı ise toplam 1110 kuruştur. Berber dükkânları, biri Demirciler Mahallesi'nde diğeri Orta Mahalle'de olmak üzere 2 adet kaydedilmiştir. Ancak toplam 13 berberin 2 dükkânda çalışması pek mümkün görülmemektedir. Bu nedenle berber dükkânlarının daha çok olması icap eder.

Diğer taraftan hamam hizmetlerinin hamamcılar tarafından sürdürüldüğü bilinmektedir. Şehirde Demirciler Mahallesi'nde bir hamam tespit edilmiştir.²⁹³ Ancak defterlerde 2 hamam natırı yer almakta olup bunların meslek gelirleri de 100 kuruş görülmektedir. (Bk. tablo 24)

288 Güran, “19 Yüzyıl Osmanlı Tarımı”, s.188-189

289 Futa, ipekli peştamal. (Bk. Tuğlacı, age, C.3, s.835)

290 Reşat Ekrem Koçu, *Tarihte İstanbul Esnafı*, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.48-56.

291 Koçu, age, s.56.

292 Yavuztürk, age, s.37.

293 Kaza Müdürü Ahmed Ağa'ya ait olan bu bir kıt'a hamamdan senelik 300 kuruş kira almaktadır.

Tablo 24: 1844 Yılında Gerede Merkezinde Hizmet Sektörü/Ücretli Tablosu (Kuruş)

Mahalle Adı	Berber		Kahveci Teb'ası		Teb'a		Rençper		Hamam Natırı	
	Meslek Geliri	Sayı	Meslek Geliri	Sayı	Meslek Geliri	Sayı	Meslek Geliri	Sayı	Meslek Geliri	Sayı
Demirciler	300	1	370	2	270	2	1376	8	-	-
Kabiller	750	2	50	1	-	-	900	5	-	-
Orta	800	2	350	1	-	-	1520	7	100	2
Seviller	500	1	550	2	220	2	200	1	-	-
Kitirler	-	-	350	2	250	1	530	3	-	-
Toplam	2350	6	1670	8	740	5	4526	24	100	2

Yukarıdaki tablo incelendiği zaman kahveci teb'asından olan 8 hanenin toplam meslek geliri de 1670 kuruştur. Diğer taraftan “teb'a” olarak nitelendirilen toplam 5 kişinin 740 kuruş meslek geliri yer almıştır. “Teb'a”dan olup vergi hanesi olmayan 2 kişinin 180 kuruş geliri vardır. Kitirler Mahallesi'nden bir kişinin ise hiç geliri yoktur. Fakat Seviller Mahallesi'nde “hancı teb'ası”ndan bir kişinin de 150 kuruş geliri göze çarpar.

Kabiller Mahallesi'nde vergi hanesi olmayan 2 “berber çırağı”nın gelirleri de 98 kuruş olarak verilmiştir.

Hizmet sektörüne mensup hanelerden olup da tabloya dahil edilmeyenler şu şekilde sıralanabilir:

Mesleği “*dellâl*” olan Orta Mahallesi'nde bir hanenin meslek geliri 350 kuruş, Kitirler Mahallesi'nde diğer bir hanenin geliri 200 kuruştur.

Orta Mahalle'de “çiftçi hizmetkârı” bir hanenin meslek geliri 150 kuruştur.

Seviller Mahallesi'nde mukim bir “çiftçi hizmetkârı”nın geliri de 100 kuruştur.

“*Zabtiye neferi*” olarak Demirciler Mahallesi'nde kaydı geçen bir hane reisinin meslek geliri yoktur.

Yine kayıtlarda “*mukayyid-i kaza*” olarak yer alan bir hane reisinin geliri 600 kuruş olarak görülmektedir.

Demirciler ve Kabiller Mahallesi “muhtar”larının meslek gelirleri yoktur. Kabiller Mahallesi'nde “bilâmaaş ketebe guruhundan” diye belgelerde yer alan “ücretsiz kâtip” olarak çalışan bir hanenin de meslek geliri yoktur. Ancak zuhuratı 200 kuruştur.

Kitirler Mahallesi'nden bir hane “*mürûr tezkiresi ketebesi*”nden olup 400 kuruş maaş almaktadır.

“Kaza müdürü” olarak kayıtlarda yer alan hane reisinin de meslek geliri yoktur.

Orta Mahalle'de “sığır çobanlığı” yapan bir hane reisinin meslek geliri 80 kuruştur. Seviller Mahallesi'nde mesleği “hatab-ı kat' ” (odun kesici olan) bir hanenin meslek geliriye 100 kuruştur.

“Çerağ ve mütekaid-i saray-ı hümayûn” olarak kayıtlara geçen Orta Mahallesi'nde mukim Tüysüz İbrahim Ağa bin İsmail için belgede şu ifadeler yer almaktadır:²⁹⁴ “Merkûmun sâkin olduğu hanesiyle 2.5 dönüm gayr-i mevrû tarlasından mâ'adâ bir nesnesi olmayup fakat sarây-ı hümayûn hadım ak ağa-

larından²⁹⁵ bulunup şehri 150 kuruş ma'âş ihsan-ı şahâne olarak tekaüden mahreç ve çerağ olduğu" tekaütlükten 1800 kuruş aldığı görülmektedir.

4.3. Tarımda Çalışanlar (Erbab-ı ziraat, Ashab-ı ziraat, Ashab-ı çiftlikât)

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi 5 mahallede 21 “erbab-ı ziraat” mensubu, 4 “ashab-ı ziraat” mensubu ve bir de “ashab-ı çiftlikâtdan” olmak üzere toplam 26 hane mensubu tarım ile uğraşmakta ve gelir elde etmektedir. Bu gelirlerin sadece tarımdan değil “zuhurat” olarak olarak nitelendirilen diğer gelirlerden olması, önemli bir ayrıntıdır.

Ayrıca vergi hanesi olmayan 9 erbab-ı ziraat mensubunun beşinin zuhuratı yoktur. Diğer iki erbab-ı ziraat mensubunun zuhurat geliriye 700 kuruştur.

Tablo 25: 1844 Yılında Gerede Merkezinde Rençperlik Dışında Tarımla Uğraşanlar ve Gelirleri (Kuruş)

Mahalle	Erbab-ı ziraat		Ashab-ı ziraat		Ashab-ı çiftlikât	
	Meslek Geliri ve Zuhurat	Sayı	Meslek Geliri ve Zuhurat	Sayı	Meslek Geliri ve Zuhurat	Sayı
Demirciler	200	1	1100	4	-	-
Kabiller	-	-	-	-	-	-
Orta	1750	9	-	-	-	-
Seviller	2830	10	-	-	-	-
Kitirler	650	1	-	-	300	1
Toplam	5430	21	1100	4	300	1

4.4. Ulaşım

Mamul maddenin pazarlara taşınması, köy ve kasabanın, dışarıdan temin etmek mecburiyetinde olduğu maddelerin getirilmesi işini gören nakliyeciler ve tüccarların sayısı ve taşıma vasıtası olarak kullandıkları hayvanların cinsi, köy veya kasabanın dış dünya ile olan ticaretinin göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır.²⁹⁶

Bu grup içinde değerlendirmeye aldığımız “bargirci” ve “posta sürücüsü” olarak nitelendirilen kişiler ulaşım sektöründe hizmet veren ücretli kişilerdir.

Tanzimatla birlikte (9 r. 1259) “mekâtib ve eşya-yı sâirenin ber-muceb-i emr-i nizam” bu kesim (menzildarlar) tarafından nakli yasaklanmışsa da taşra da bu sektörde adı geçen ücretli kesimin hizmet verdiği görülür.²⁹⁷

Şehir merkezinde (Bk. tablo 26) 15 “beygirci” ve 1 “posta sürücüsü” faaliyet göstermektedir. Kazaya çok yakın olan Nuhviran köyü sakinlerinin büyük çoğunluğu kazada taşımacılık yapmaktadır. Bu

²⁹⁵ “Aga-i Bâbu’s-saâde” denilen kapı ağası hadım ak ağalarından olup yeni sarayın baş nâzırı ve “Bâbu’s-saâde”nin âmiri idi. Başka bir ifade ile bunlar Osmanlı sarayının “Bâbu’s- saâde” denilen kapısını muhafaza ile vazifeliydiler. XVI. asrın sonlarına kadar sarayın en nüfuzlu ağası Bâbu’s- saâde veya Kapı Ağası idi. Bâbu’s- saâde ağası (Akağa) Babussaâde’nin, Darûs-saâde ağası (karaağa) ise haremın âmiri adı. Bk. Mehmet İpşirli, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İrcica Yayınları, İstanbul, 1994, s.152.

²⁹⁶ Kütükoğlu, agm, s.404.

²⁹⁷ BOA. Maliye’den Müdevver, D. No., 12908, s.93.

durum, kazadaki nakliye ihtiyacının -büyük çapta- bu köyün nakliyecileri tarafından karşılandığını göstermektedir. Kitiirler Mahallesi'nde bu işle uğraşan hiç kimseye rastlanmamıştır.

Seviller Mahallesi'nde bir hane reisi "erbab-ı ziraatden" gösterilmiş ancak hem "zuhurat"dan ve hem de "beygircilik" ten 300 kuruş geliri belirtilmiştir.

Tablo 26: 1844 Yılında Gerede Merkezinde Taşımacılık/Ücretli Nakliye Tablosu (Kuruş)

Mahalle Adı	Beygirci		Posta sürücüsü	
	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı
Demirciler	450	1	300	1
Kabiller	905	2	-	-
Orta	2121	7	-	-
Kitirler	-	-	-	-
Seviller	1650	5	-	-
Toplam	5126	15	300	1

Ayrıca Orta Mahalle'den vergi hanesi olmayan bir beygircinin geliri de 200 kuruş olarak okunmaktadır.

4.5 Gıda

Gerede merkezinde; 7 bakkal, 5 değirmenci, 16 kasap, 9 manav, 4 attar, 5 kahveci, 10 ekmekçi ve 1 yemişçi vardır. Bu alt grupta toplam 57 kişi faaliyet göstermektedir Durumu şehir nüfusu açısından değerlendirdiğimizde 436 hane içerisinde bu sektörde 57 hane mensubunun bulunmasını çok düşük bir sayı olarak nitelemek yanlış olmaz. Bu sektör çalışanlarının toplam meslek gelirleri 22.672.5 kuruştur. Tüm hanelere göre gıda alanında çalışanların oranıysa % 13.07'dir.

4.5.1 Bakkal

Günlük ihtiyacın karşılanmasında önemli hizmetler veren bakkallarda içneden ipliğe her şeyi bulmak mümkündü. Osmanlı esnaf sistemi içerisinde bakkalların da tabi oldukları belli kurallar vardı. Buna göre sermayesi olan her kişi dükkân açamazdı. Dükkân sayıları sınırlandırıldığından bakkallar da gedik esasına dayalı olarak dükkân açabilirdi. Gedik, bir iş veya görevi yapma hak ve imtiyazı ve bunu gerçekleştirmede kullanılan bina veya araç ve gereçler olarak tanımlanmıştır.²⁹⁸

Zahire alımları belli esaslar dahilinde yapıldığından bakkallar, doğrudan kapan tüccarlarından²⁹⁹ zahire alamazlardı. Alacaklarını pazarbaşı, bölümbaşı ve ustabaşı aracılığı ile alırlar; böylece mallar hem uygun fiyata bakkallara bölüştürülmüş hem de piyasada az bulunanlar karaborsaya düşmeden esnafa verilmiş olurdu. Ayrıca adı geçen görevliler mal yahut zahireyi herkese vermez, kefile bağlı olan bakkallara dağıtırlardı.³⁰⁰

298 Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Gökkuş, Bilimevi Basın Yayın Ltd.Ş, İstanbul, 2010, s.194. Gedik tabiri Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğünde " Ticaret ve sanat yapabilmek salâhiyeti" olarak tarif edilmekle beraber aynı maddede Süleyman Sudi Efendi'nin tanımını şu şekilde aktarmıştır: "Gedik denilen şey adeta bir inhisar ve imtiyaz demekten ibarettir ki sahipleri-nin işleyeceği bir işi işleyememek ve satacağı bir şeyi satamamak şartıyla taraf-ı hükümetten verilen senedin icra-yı ahkâmı" olarak ifade edilmektedir. (Pakalın, age. C.I, s.656)

299 Kapan, Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerinden beri un, tahıl, yağ, bal vb. malların tartıldığı ve toptan alınıp satıldığı devlet kontrolündeki pazar yerine denir. Kapan tüccarı ise eskiden kapanlarda ticaret yapan toptancı tüccardır. Bk. Ayverdi, age, s.1557.

300 Koçu, age, s.83-84